

Arbeidsnotater

STATISTISK SENTRALBYRÅ

Dronningensgt. 16, Oslo-Dep., Oslo l. Tlf. 41 38 20

IO 74/34

20. august 1974

METODEHEFTE NR. 14

Notater om sosialhjelpundersøkelsene, om befolkningsprognoseopplegget, om yrkesaktives arbeidsforhold, og om arbeidskraftundersøkelsene.

INNHOOLD

	Side
Forord	2
Jon Holmøy og Terje Lie: "Sosialhjelpundersøkelsene". (JH/TL/XX, 27/3-74).....	3
Bjørn L. Tønnesen: "Framdriftsplan for revisjon av befolkningsprognoseopplegget 1974". (BLT/GH, 4/6-74)	16
Edvard Dæhlin: "Notat vedrørende undersøkelsen "Yrkesaktives arbeidsforhold", stat.nr. 4530, Kontoret for intervjuundersøkelser". (ED/WA, 22/9-71)	23
Stein Østerlund Petersen: "Arbeidskraftundersøkelsene. Estimering av endringstall". (SØP/GH, 18/7-74)	44
Steinar Tamsfoss: "Vurdering av mulige årsaker til den store nedgangen i AKU's tall på sysselsatte i jordbruk fra 1. kvartal 1973 til 1. kvartal 1974". (STa/eh, 24/7-74)	48

Ikke for offentliggjøring. Dette notat er et arbeidsdokument og kan siteres eller refereres bare etter spesiell tillatelse i hvert enkelt tilfelle. Synspunkter og konklusjoner kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk Sentralbyrås oppfatning.

FORORD

Metodehefter i serien Arbeidsnotater

I tilknytning til mange prosjekter i Statistisk Sentralbyrå utarbeides det mindre, upretensiøse notater for avklaring av spørsmål av metodisk interesse. Det kan dreie seg om utvalgsteknikk, alternative spørsmålsformuleringer, presentasjonsmetoder, begrepsavklaringer, diskusjon av "funn" i data, systemidéer eller andre temaer. Selv om mange slike notater bare har begrenset interesse i ettetid, vil det blant dem være noen som kunne fortjene å bli alminnelig tilgjengelig. Det kan også være nyttig å ha dem registrert sentralt slik at det blir lettere å få oversikt over det stoffet som foreligger, og lettere å referere tilbake til det. Byrået publiserer derfor leilighetsvis et passende antall notater av dette slaget samlet i metodehefter i serien Arbeidsnotater.

Kontorlederne bes holde øynene åpne for denne nye publiseringsmuligheten.

Forsker Jan M. Hoem er redaktør av metodeheftene. Fullmektig Liv Hansen er redaksjonssekretær. Medarbeidere i Byrået som lager stoff som kan være aktuelt, bes sende dette til redaksjonen etter hvert som det blir ferdig. Retningslinjer for utformingen av inserater i metodeheftene finnes på side 46 til side 47 i Metodehefte nr. 9 (ANO IO 73/36).

JH/TL/XX, 27/3-74

SOSIALHJELPUNDERSØKELSENE

av Jon Holmøy og Terje Lie

1. Innledning

Det er nå satt i gang arbeid med to prosjekter som begge har til formål å gi bedre informasjon om sosialhjelpen. Disse prosjektene står i tidsplanen oppført under titlene "Analyse sosialhjelp" og "Sosialhjelp, utvalgundersøkelse". Det er klar sammenheng mellom disse to prosjektene, og det er behov for å klarlegge denne sammenhengen. Dette er nødvendig både fordi det trengs en avgrensing mellom prosjektene og fordi de må samordnes. Ved siden av å klarlegge forholdet mellom disse to undersøkelsene, vil vi i dette notatet også forsøke å gi en ramme for undersøkelsene.

2. Noen bakgrunnsbetraktninger

I den senere tids sosialpolitiske debatt har begrepet "klient-skapende krefter" blitt stadig mer brukt. Med dette menes da at det i samfunnet finnes "krefter" som produserer sosiale problemtilstander og dermed sosialhjelpklienter. Dersom dette er riktig, vil det være et fornuftig mål å prøve å avdekke disse "kreftene" med sikte på å skaffe seg bedre kontroll over dem.

Sosialhjelpmottakeren kan betraktes som et sluttresultat som avspeiler en rekke begivenheter i samspill mellom individ og miljø. Den prosess som ligger til grunn for - eller som har skapt - den fordeling som observeres er det vi vil forsøke å kaste lys over.

Skal det la seg gjøre å finne fram til de problemskapende forhold, tror vi det er viktig å begynne med å skaffe seg grundig kjennskap til de grupper som har behov for hjelp. Felles for de aller fleste som søker sosialhjelp er at de mangler penger. Søkerne er altså personer som er kommet i en situasjon hvor inntektene har sviktet. Årsaken til at inntekter svikter kan være så mange, men det er klart at arbeidsevne og muligheter for inntektsbringende arbeid vil måtte vies atskillig oppmerksomhet i undersøkelsen.

Med arbeidsevne vil vi her forstå klientens fysiske og psykiske ressurser m.h.t. å utføre arbeid. De faktorer som i første rekke påvirker

arbeidsevnen er alder og sykdom. Viktige faktorer er dessuten utdanning og faglig dyktighet.

Inntektsgivende arbeid er avhengig av arbeidsevnen, men også av en rekke andre forhold. Det synes klart at strukturendringer i næringslivet, kombinert med rasjonalisering og økte krav til tempo og omstillingsevne, skaper vanskeligheter for mange. Også enkelte andre sider av samfunnsstrukturen kan skape problemer. Enslige forsørgere har ofte vanskeligheter fordi det ikke finnes muligheter for betryggende tilsyn med små barn, selv om arbeidsevne og arbeidsmuligheter ellers er til stede i fullt mon. Det er også ofte slik at f.eks. sykdom i en familie reduserer familiens muligheter for regelmessig arbeidsinntekt. En har forsøkt å vurdere forhold som her er nevnt innenfor en samlet sosialpolitisk ramme.

I Langtidsprogrammet 1974-1977, Spesialanalyse om sosialpolitikken [1], tar en opp til diskusjon strategier for sosialpolitisk virksomhet i årene framover. Tre forhold har stått sentralt i denne virksomhet fra slutten av 1960-årene:

.... "For det første er helse- og sosialsektoren pålagt ansvar for å forebygge og avhjelpe stadig flere problemtilstander. Denne utviklingen har bl.a. sammenheng med endringer i synet på årsakene til helseskader og sosiale problemer.

For det andre er sykdomsbildet i vid forstand i ferd med å endre karakter. De helseproblemer vi i dag står overfor har bl.a. et langt sterkere innslag av psykiske lidelser og sosiale nødtilstander enn vi tidligere har registrert.

For det tredje ser vi klarere at den samfunnsutvikling som har funnet sted representerer belastninger og risiko for store befolkningsgrupper."

Sider ved den økonomiske vekst settes i sammenheng med endringer i næringsstrukturen, rasjonaliserte arbeidsrutiner og markerte endringer i bosettingsmønster og livsform. Samtidig er det innenfor disse områder av samfunnslivet at de klientskapende prosesser finner sted. Sosialpolitisk virksomhet krever derfor innsats på mange felter. Målet må være å hindre at folk kommer i den situasjon at de må søke sosialhjelp: "... Realiseringen av sosialpolitiske mål innebærer først og fremst at forebyggende arbeid må tillegges større vekt enn tidligere."

I langtidsprogrammet heter det også at det særlig kan være grunn til å drøfte tre hovedproblemer den sosiale omsorg står overfor:

1. Den kommunale sosialomsorg fungerer i dag i stor grad som passiv mottaker av problemer og har selv liten innflytelse på utviklingen av behovene.
2. Oppsplittet sosialt hjelpeapparat.
3. Ressursfattigdom (penger, personer).

Det første av disse hovedproblem innebærer en erkjennelse av at sosialomsorgen i dag ikke fungerer slik en ønsker, idet den først og fremst konsentrerer seg om symptomene og ikke om å fjerne årsakene til sosialhjelp-behov.

Dette henger naturligvis sammen med at tradisjonelt har de sosiale problemer blitt betraktet som noe som først og fremst har med den enkelte persons egenskaper å gjøre, så som latskap, udugelighet og mangel på selv-justis m.m. Først i den senere tid er det blitt erkjent at de rådende samfunnsforholdene i høyeste grad er medvirkende faktorer. Så lenge man kunne skyve skylden for problemene over på den enkelte uheldige og mistilpassede, kunne en komme lettvtint fra problemene ved å yte et minimum av økonomisk understøttelse. Det rettes i dag i sterkere grad søkelys mot de problemskapende forhold i samfunnet både for å finne midlene for å forebygge de uheldige konsekvenser av utviklingen og for å kunne bygge ut et bedre egnet hjelpeapparat.

For å klarlegge de problemskapende krefter er det nødvendig å ha utviklingsdata. Det vil si at vi trenger opplysninger om klientenes og omgivelsenes utvikling fram til det tidspunkt behovet for hjelp var et faktum. Undersøkelsene bør legges opp med dette for øyet.

Hva så med virkingen av hjelpetiltakene. Den uttrykte målsetting er at den hjelp som ytes skal ta sikte på å gjøre mottakeren selvhjulpne, hjelp til å tilpasse seg eller overvinne en vanskelig livssituasjon. Dette er en målsetting som det ikke er vanskelig å si seg enig i. Spørsmålet er bare om vi har det hjelpeapparat og de virkemidler som er nødvendige. Hjelpeapparatet må naturligvis utformes og utstyres i samsvar med de problemer som skal løses, men vi tror ikke vi i vår undersøkelse skal vie det eksisterende hjelpeapparat så veldig stor oppmerksomhet [2].

Det er ingen enkel sak å finne ut om de hjelpetiltak som har vært nyttet hittil og fortsatt nyttes virker etter lovens hensikt, nemlig å gjøre klientene selvhjulpne. Klientene kan grovt grupperes i tre hovedkategorier:

1. De som får langvarig kontinuerlig sosialhjelp
2. De som får sosialhjelp av og til
3. Engangstilfelle

Denne kategoriinndelingen har hovedsakelig sammenheng med de ulike tilfellenes natur, og det er ikke slik at de kortvarige stønadstilfellene gir uttrykk for vellykket hjelpeinnsats, mens de langvarige tilfellene representerer de tilfelle hvor hjelpeinnsatsen har vært feilslått. Skal ulike hjelpetiltak vurderes, bør vi således prøve å holde oss til ellers ensartede

tilfelle. Det som imidlertid synes å ha en viss interesse er å bringe på det rene hvorfor et stønadstilfelle opphører (dødsfall, flytting, bedret økonomi (arbeid, trygd, pensjon)) for derigjennom å vurdere om hjelpe-tiltakene har en problemløsende effekt.

3. Analyseramme for prosjektene [3]

Analysen av problemskapende forhold bør legges opp slik at en retter oppmerksomheten mot de begrensinger eller beskrankninger som personen står overfor for å utnytte muligheter i omgivelsene til sitt beste. Dette gjør det naturlig å legge an et ressursperspektiv på analysen.

En antar at personen har et sett av ressurser til rådighet før han/hun søker om sosialhjelp. Ressursene kan beskrives ved kjennemerker som intelligens, oppvekstforhold, helse, utdanning, yrkesekspertise, informasjon om rettsforhold og boligforhold.

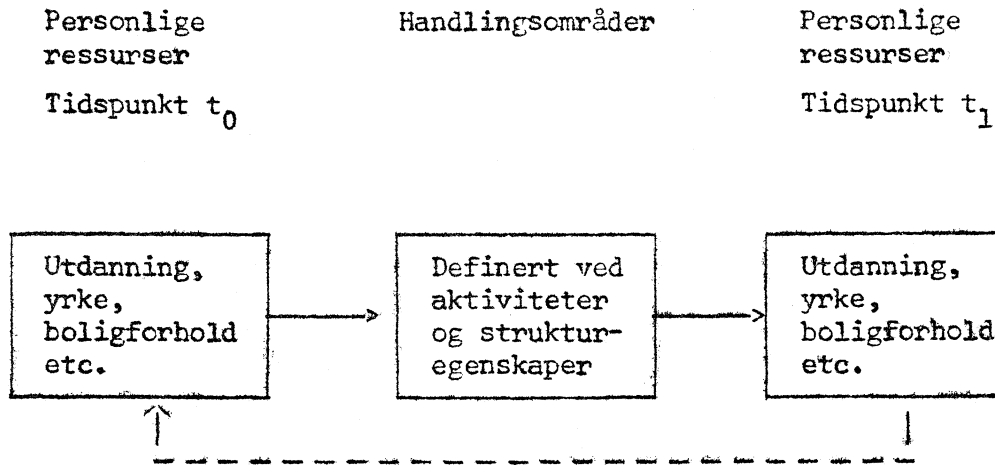
Personen bruker sine ressurser til visse aktiviteter for å realisere visse verdier eller gjøre det best mulig for seg. Aktivitetene kan være utdanningsaktivitet, yrkesaktivitet, konsumaktivitet, politisk deltakelse, deltakelse i kulturelle aktiviteter og religiøst arbeid, fritidsaktivitet, vennekontakt og kontakt med familiemedlemmer.

Aktivitetene foregår i bestemte sosiale sammenhenger som utdanningsinstitusjoner, yrkeslivet, politiske partier og organisasjoner, fagforeninger, kulturelle og religiøse organisasjoner, vennegrupper og familie- og slektskapsgrupper. En kaller dette handlingsområder (i sosiologisk litteratur ofte omtalt som "sosiale institusjoner").

Kjennemerker ved handlingsområdene kalles ved en fellesbetegnelse for strukturegenskaper. Dette er kjennemerker som maktfordeling, teknologi, økonomi, geografisk beliggenhet, sosiale roller og normer, ideologier og solidaritet. Handlingsområdene defineres altså ved aktiviteter og strukturegenskaper.

En slik sosial prosess som vi har beskrevet her er dynamisk. Situasjonen for en enkelt person kan illustreres slik:

Figur 1.

Her representerer t_0 og t_1 to ulike tilfeldig valgte tidspunkter hvor t_1 inntreffer etter t_0 . Endringene i de personlige ressurser fra t_0 til t_1 er da et resultat av en sosial prosess.

Dersom tidspunktet t_0 refererer seg til perioden før personen fikk status som sosialhjelpmottaker (klientstatus) første gang, og tidspunktet t_1 til perioden etter at personen har fått sosialhjelp første gang, vil f.eks. det at han har fått sosialhjelp opptre som endring i et personlig ressurskjennemerke. Dette kjennemerket vil vi f.eks. kunne kalle "offentlige stønader/trygder eller i et mer detaljert tilfelle "sosialhjelp".

En får her mulighet for å se sosialhjelp i sammenheng med eventuelle endringer i verdien på andre personlige ressursvariable. En kan m.a.o. studere virkninger av sosialhjelp i perioden $t_0 - t_1$.

I økonomisk og sosiologisk forskning har en vanligvis liten mulighet for å studere årsakssammenhenger i eksperimentsituasjoner. Ofte lager en derfor en kvasi-eksperimentell situasjon hvor en har mulighet for å måle virkninger i en avhengig variabel under forskjellige vilkår. En kan gjøre dette ved å definere en eksperimentgruppe og en kontrollgruppe. Hensikten er å se om eksperimentgruppen har særtrekk som kontrollgruppen ikke har.

Den mest naturlige kontrollgruppe for sosialhjelpundersøkelsene vil være sammensatt av voksne personer som ikke har mottatt sosialhjelp. Kontrollgrupper bør, dersom ikke hele populasjonen kan brukes, være etablert som et tilfeldig (representativt) utvalg fra populasjonen. Totalpopulasjonen av ikke-klienter er ukjent. Dette gjør det meget vanskelig å etablere en kontrollgruppe av ikke-klienter. Sosialhjelpklientene utgjør

en forholdsvis liten del av befolkningen, og en kontrollgruppe sammensatt av hele den voksne befolkning skulle derfor være fullt tilfredsstillende, idet den påvirkes lite av at den også omfatter noen som har mottatt sosialhjelp.

De data som er registrert i sosialhjelpstatistikken hører mest til den typen som beskriver personlige ressurser. Informasjon om handlingsområder må hentes inn ved tilleggsundersøkelser. Opplysninger om aktiviteter kan en få ved å spørre om kontakt med bedrifter, utdanningsinstitusjoner, vennegrupper, fritidsaktiviteter etc. Vanskeligere blir det trolig å skaffe aggregerte mål for handlingsområdenes strukturegenskaper og endringer i disse mål over tid.

4. Analyse av sosialhjelpsmottakere

En analyse av sosialhjelpstatistikken bør ses innenfor den ramme som grovt er skissert ovenfor. Analysen bør få en slik utforming at den så langt som mulig beskriver sosialhjelpsmottakernes situasjon på en helhetlig måte. Spesielt bør en ta sikte på å gi analysen en slik form at den kan knyttes til planlegging av forebyggende virksomhet i sosialsektoren.

Datamaterialet har utgangspunkt i sosialhjelpstatistikken 1966-1972. Supplerende opplysninger kan hentes fra personregisteret (situasjonsfile og historiefiler), folketellingen 1970, skattebåndet og kriminalstatistikken.

Nedenfor følger en oversikt over kjennemerkene i sosialhjelpstatistikken med kort merknad om kvalitet (vurderingene bygger på Holmøy, Leira [4] og Øyen [5]) og mulighet for oppretting fra andre filer.

Kjennemerke	Kvalitet	Mulighet for oppretting
Alder	Bra	
Kjønn	do.	
Bostedskommune	do.	F,P,H.
Ekteskapelig status	do.	do.
Statsborgerskap	do.	
Stilling, yrke	Ikke pålitelig	F
Arbeidsførhet	do.	
Inntekt	do.	S
Inntekt ved trygd	do.	
Forsørgelsesbyrde	Bra	F
Boligforhold	Ikke pålitelig	F
Registrering av drukkenskapsforseelser.	do.	
Institusjonsopphold og hjemmepleie	do.	
Helsetilstand	do.	

(forts.)

F o r t s.

Kjennemerke	Kvalitet	Mulighet for oppretting
Antatt hovedårsak til hjelpebehovet....	Ikke pålitelig Publiseres ikke nå	
Antall måneder bidrag er gitt	Bra	
Økonomiske ytelser	do.	
Andre ytelser	Ikke pålitelig	

F = Folketelling, P = personregister, H = Historiefile, S = Skattebåndet.

Årsakene til den ujamne kvaliteten ved opplysningene ligger dels i selve registreringsmåten og dels i det forhold at svarkategoriene kan være lite dekkende.

Registreringsenheten - person - kan komme til å skape vansker i analysen. Når hjelpen blir ytt til en familie, regnes familiens hovedperson som klient og mottaker av hjelpen. I nesten alle slike tilfelle er mannen regnet som hovedforsørger, og det er hans vita som er registrert. Dette vil gjelde selv om det er ektefellen som har henvendt seg til sosialkontoret for å få hjelp. Det som gjør dette vanskelig, er at vi ikke vet om hjelpen er ytt til den registrerte person alene, eller om det er hjelp til familien.

Ved hjelp av Byråets dataarkiver lar det seg gjøre både å rette opp mangler ved de opplysninger som er registrert og å skaffe tilleggsinformasjoner om stønadsmottakerne. Historiefilen kan gi tidsseriedata for flyttinger og endringer i familiesituasjonen. Folketellingen har opplysninger om kommunetype, utdanning, yrke, næring, viktigste kilde til livsopphold, arbeidstid, tallet på barn og boligforhold. Tellingen gir opplysninger både om hovedperson, ektefelle, barn i familien og boliginnehaver. Det er dessuten mulig å skaffe opplysninger om inntekts- og formuesforhold og om kriminalitet (straffbare, siktede).

Bortsett fra de opplysninger en kan få fra historiefilen, har en lite data som kan belyse personhistorie. Endringer i yrkesforhold har en mangelfull informasjon om. Likeledes får en vite lite om helseforhold, arbeidsførhet, inntekt ved trygd, endringer i boligforhold, institusjonsopphold og hjemmepleie.

Det er blant annet manglende opplysninger fra disse felter som gjør at en må se nærmere på opplegg av en utvalgsundersøkelse.

5. Utvalgsundersøkelsen

Da vi her i Byrådet begynte å tenke alvorlig over mulighetene for videre bruk av sosialhjelpmaterialet, kom vi som det vil framgå av ovenstående fort til den konklusjon at dette materialet hadde svakheter som gjorde det nødvendig å supplere en slik analyse med en utvalgsundersøkelse.

Statistikken omfatter i prinsippet alle som har fått sosialhjelp etter § 3 i loven. All annen hjelp som ytes etter lov om sosial omsorg kommer ikke med i statistikken.

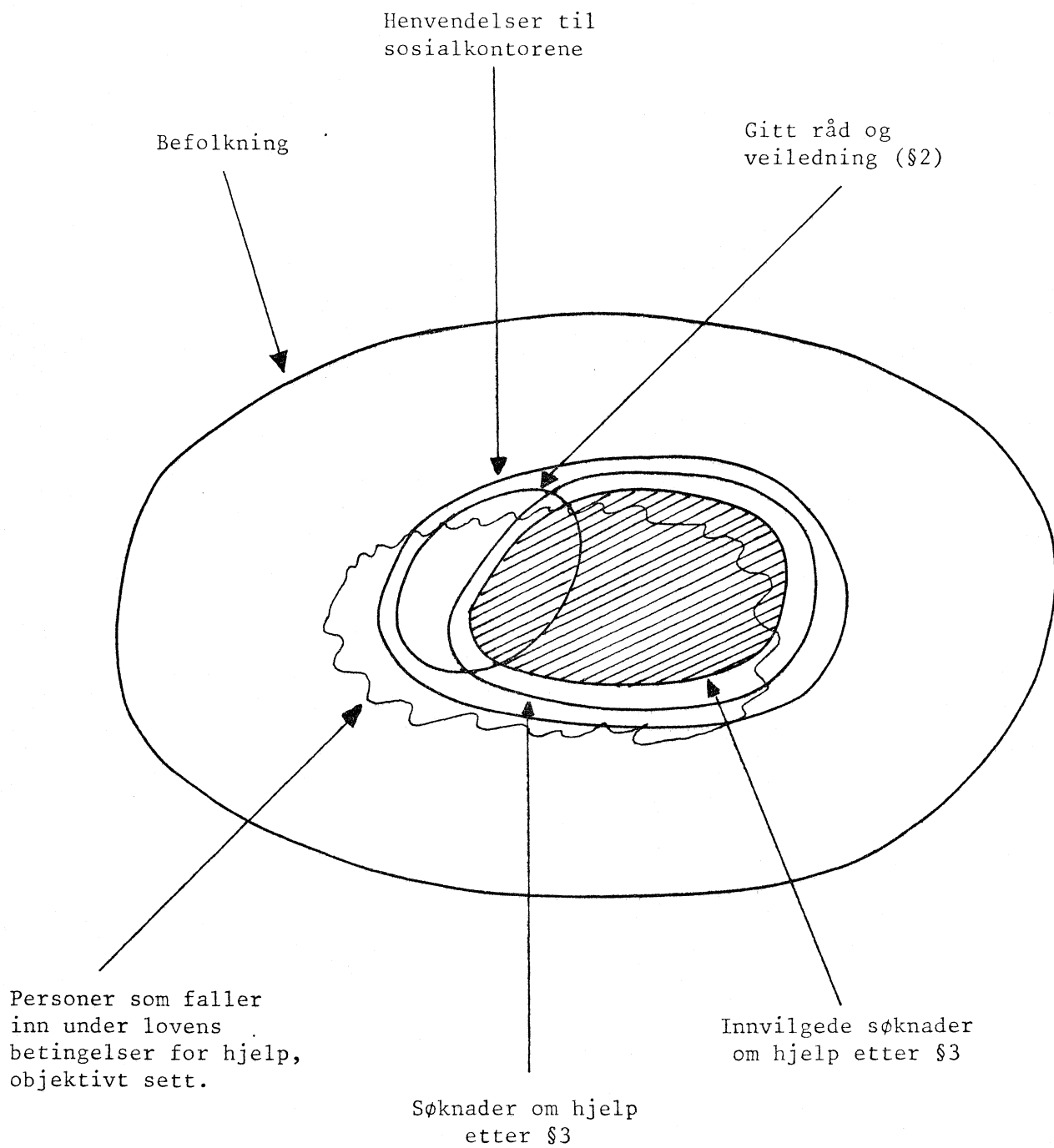
I forhold til loven kan det sies at i løpet av et år kommer en viss del av befolkningen i en slik situasjon at de får rett til hjelp etter loven om sosial omsorg (på figur 2 illustrert ved den frynsete sirkel). Av disse henvender storparten, men trolig ikke alle, seg til sosialkontoret for å få hjelp.

Det må antas at det er noen av dem som henvender seg til sosialkontoret og søker om sosialhjelp som ikke faller inn under loven. Dette henger sammen med at de fleste henvendelser skjer på klientenes initiativ etter den enkelte klients selvstendige vurdering av situasjonen, og etter klientens egen tolkning av loven. Det er meget liten oppsøkende virksomhet som drives ved sosialkontorene.

Noen av dem som henvender seg til sosialkontoret viser seg ikke å kunne ytes hjelp etter loven, og noen får hjelp i form av råd og veiledning slik som beskrevet i loven. For noen resulterer henvendelsen i en søknad om hjelp etter lovens § 3. Bare de av disse som får innvilget søknaden og får hjelp, blir registrert i sosialhjelpstatistikken.

Den løpende statistikken kan således ikke gi et dekkende bilde av de grupper som objektivt sett har rett til hjelp etter loven, heller ikke av dem som etter egen vurdering mener de har behov for og rett til sosialhjelp og henvender seg til sosialkontoret. Vi må dessuten regne med at det finnes en gruppe som selv mener de er i en situasjon som skulle tilsi at de fikk sosialhjelp, men som ikke henvender seg til sosialkontoret fordi sosialhjelp lett blir et sosialt stigma; det vurderes av andre som noe nedverdiggende og kan føles ydmykende for mottakeren. Det finnes også en gruppe som ikke oppsøker sosialkontoret på grunn av uvitenhet om sine rettigheter etter loven.

Figur 2.

Ved en utvalgsundersøkelse vil det la seg gjøre å skaffe opplysninger om alle dem som henvender seg til sosialkontoret for å få hjelp. Betrakter vi figur 2, ser vi at de personene som henvender seg til sosialkontoret ikke nøyaktig omfatter dem som objektivt sett faller inn under lov om sosial omsorg. Hvor skjevt materialet eventuelt vil ligge er det imidlertid vanskelig å uttale seg om. Skjevhetene kan som vi allerede har vært inne på ses på bakgrunn av flere forhold, stikkordmessig:

Uklarheter i loven m.h.t. omfang
Stigmatiseringseffekten
Uvitenhet om de rettigheter loven gir

De grupper som vurdert ut fra loven burde ha fått hjelp, men som ikke kontakter sosialkontoret vil det være meget vanskelig å skaffe data for. Det synes imidlertid vanskelig å gi en fullstendig analyse av lovens virkninger uten også å ta med noe om disse gruppene.

I følge sosialhjelpstatistikken utgjør sosialhjelpklientene omtrent 1,8 prosent av befolkningen. Dette er en så liten del av befolkningen at ved en generell utvalgsundersøkelse vil bare noen ganske få av utvalget være registrert i sosialhjelpstatistikken. Som tidligere nevnt er det flere som henvender seg til sosialkontoret enn de som registreres i statistikken. Enkelte undersøkelser har således vist at sosialkontorenes klienter utgjør en betydelig større del av innbyggerne (opp til 10 prosent) [6] når alle henvendelser tas med. Hovedtyngden av sosialhjelpmottakerne tilhører trolig lavinntektsgrupper, slik at ved en lavinntektsundersøkelse vil antakelig en stor del (10-20 prosent) være sosialhjelpmottakere. Ved å sammenholde mottakere og ikke-mottakere av sosialhjelp i et lavinntektsmateriale vil det trolig kunne skaffes atskillig kunnskap om hvem som går til sosialkontoret og hvem som ikke gjør det. (På denne bakgrunn kan vi bare håpe at lavinntektsundersøkelsen som det har vært arbeidet med planer om i Byrået, blir satt ut i livet, og at vi får anledning til å "henge på" noen spørsmål om sosialhjelp. Det har naturligvis mange sider som må vurderes grundig i tilfelle det blir aktuelt.)

Det tekniske opplegget for utvalgsundersøkelsen er ennå ikke helt klarlagt. Undersøkelsen må omfatte et utvalg av sosialkontor (kommuner, distriktskontor). Det er videre klart at den første registrering av dem undersøkelsen skal omfatte vil måtte skje ved sosialkontorene.

Spørsmålene om innsamlings- og registreringsmetode og om undersøkelses-
tidspunkt må drøftes nærmere før det blir tatt endelig standpunkt til dem.

Når det gjelder innsamlingen og registreringen har vi flere mulig-
heter:

1. Alle opplysninger innhentes av sosialkontorene.
2. Intervjuundersøkelse omfattende alle henvendelser.
3. Stønadmottakerne får utlevert spørreskjema ved henvendelsen til sosialkontoret som de så fyller ut og sender inn til Byrået.

Disse alternativene er ikke uttømmende, men de representerer de vi har vurdert som mest aktuell i denne sammenheng.

Det første alternativet har sin styrke først og fremst i tidsmomentet og svarprosenten.

Opplysningene kan dessuten hentes inn mens mottakeren er i en situasjon hvor det synes naturlig at den som spør - saksbehandleren - trenger opplysningene for å vurdere behovet for hjelp. Bruk av intervjuere vil gjøre det nødvendig at henvendelse til klientene kommer en tid etter at de har vært på sosialkontoret. Henvendelsen kan i seg selv gjøre klientene lite motivert til å gi opplysninger. I tilfelle det blir besluttet å bruke intervjuere, bør det legges atskillig omtanke og arbeid i å gjøre klientene motivert for intervjuet. Ved intervjumetoden kan mengden av opplysninger gjøres ganske omfattende. Dataene vil trolig i mindre grad være preget av tilknytning til klientens behov for hjelp.

Det tredje alternativ vil trolig ikke bli aktuelt å benytte, fordi en må forvente en relativt lav svarprosent. Når spørreskjemaet skal fylles ut av den spurte selv, gir det dessuten for store muligheter for misforståelser og unøyaktige svar.

Tidspunktet for utvalgundersøkelsen må vurderes nøye. Det er trolig visse sesongvariasjoner i klientmønsteret. Det er således mulig at undersøkelsen bør spres på flere årstider.

6. Sammenfatning

Fra først av ble disse to prosjektene planlagt atskilt fra hverandre. Prosjektet "Analyse sosialhjelp" skulle opprinnelig resultere i en publikasjon i serien "Statistisk analyse". Opplysningene skulle hentes fra sosialhjelpstatistikken (1966 til 1972), supplert og komplettert med opplysninger fra andre datakilder i Byrået. Vi var imidlertid klar over visse svakheter ved sosialhjelpmaterialet, særlig m.h.t. omfang, detaljrikdom og nøyaktighet.

Disse svakhetene gjorde Byråets opplysninger om sosialhjelp mangelfulle. Disse mangler skulle utvalgsundersøkelsen bøte på.

Gjennom arbeidet med prosjektene ble det klart at de hadde felles trekk både i siktemål og idégrunnlag. Vi fant det derfor naturlig å se dem som to sider av et felles prosjekt. I praksis betyr dette at prosjektene må samordnes i tid. Det vil si at det antakelig må brukes noe mer tid enn planlagt til utvalgsundersøkelsen i 1974 og noe mindre enn planlagt til analyse av sosialhjelpmaterialet. Vi regner ikke med at dette totalt sett skal resultere i større timeverksforbruk enn planlagt.

Slik vi forestiller oss det, vil resultatene av prosjektet falle i tre deler:

1. En publikasjon i serien "Statistiske analyser" som skal gi oversikt over sosialhjelpmaterialet.
2. En NOS-publikasjon i serien sosialstatistikk. Det skal være en vanlig tabellpublikasjon over resultatene fra utvalgsundersøkelsen.
3. En publikasjon av typen Artikler eller SØS som skal inneholde en samlet analyse av sosialhjelpen på bakgrunn av disse to materialene.

Publikasjonen under punkt 3 er felles for prosjektene. Planlegging med sikte på en slik samlet publikasjon vil ha viktige konsekvenser for opplegget for øvrig. Dette gjelder både samordning av materialet og utforming og utvalg av de tabeller som presenteres.

Alternativt kan prosjektet gjennomføres med sikte på kun to publikasjoner som nevnt under punkt 1 og 2. Men dette vil være en unaturlig måte å holde atskilt et materiale som henger nøye sammen i innhold og omfang. Dette alternativ vil gi prosjektet en annen karakter og styring av planleggingsfasen. Vi vil miste muligheter for å dra nytte av det gjensidige forhold ved prosjektene. Vi vil også risikere å få unødvendig overlapping og dobbelt arbeid med prosjektene.

Det er derfor viktig at det allerede på dette punkt i prosjektfasen blir avgjort hvilket mønster som skal legges til grunn for det videre arbeid.

Når det gjelder sammenhengen med det prosjektet som Sosialdepartementet ønsker å sette i gang om sosialkontorenes tolkning av begrepene "nødvendig til livsopphold" og "vanskelig livssituasjon", så ser vi at svarene på dette må finnes ved et studium av de avslåtte søknader kontra de innvilgede. Det er fullt mulig at vår undersøkelse vil kunne gi noe her, men de som har fått dette oppdraget fra departementet [7] arbeider

etter vårt inntrykk med sikte på et opplegg som mer går ut på detaljerte studier av saksbehandlingen.

7. Planene for det videre arbeid

Kontoret påbegynner nå detaljplanleggingen for disse to prosjektene. Vi rekker med å ha de detaljerte planene ferdige i løpet av sommeren. Disse planene skal omfatte alt arbeid i samband med innsamling og tilrettelegging av primærmaterialet, kontroll av materialet og koplinger mellom ulike data-masser. Planene skal dessuten gi oversikt over hvorledes en tenker seg å nytte materialet.

Dette innebærer at det må utarbeides spørreskjema, det må tas stilling til innsamlingsmetode og eventuelt utarbeides instruksjoner, introduksjons-skriv osv. Det må utarbeides detaljerte oversikter over eksisterende data og hvilke kopleingsmuligheter som foreligger. Videre må det gis detaljerte beskrivelser av hvilke analysemetoder som tenkes anvendt. Dette innebærer beskrivelse av de sammenhenger som skal undersøkes. Det er forutsetningen at alt dette presenteres i et nytt notat.

R e f e r a n s e r :

- [1] St. melding nr. 71 (1972-73): Langtidsprogrammet 1974-1977. Spesialanalyse 2. Sosialpolitikk.
- [2] Det foreligger nå en omfattende undersøkelse om sosialstyrene. Se Else Øyen: Sosialomsorgen og dens forvaltere. Universitetet i Bergen, Sosiologisk institutt. Bergen 1973.
- [3] Modellen som er beskrevet i avsnittet bygger bl.a. på Jan-Erik Karlsen: Ressurser hos yrkesvalghemmede. Universitetet i Bergen, Sosiologisk institutt. Bergen 1973, og Knut Anton Mork: Levekårsundersøkelsen. Utkast til en teoretisk totalmodell. Levekårsundersøkelsen, Bergen 1972. Idéen til modellen er hentet fra J.S. Coleman: Resources for Social Change, N.Y.: Wiley, 1971.
- [4] Aslaug Leira: Sosialhjelp-statistikken - et hjelpemiddel i den sosiale planleggingen? Sosialt forum/Sosialt arbeid 1972.
- [5] Else Øyen: Sosialt klientel i Bergen 1967: En analyse av sosialhjelpstatistikken. Sosialpolitisk rapport nr. 3, Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen, 1970.
- [6] Nord-Odal-prosjektet. Se Georges Midré (red.): Samfunnsendring og sosialpolitikk, Studiefakkell, Gyldendal norsk forlag, Oslo 1973.
- [7] Oppdraget er gitt til Else Øyen og Bärbel Funke, Sosiologisk Institutt, Universitetet i Bergen.

BLT/GH, 4/6-74

FRAMDRIFTSPLAN FOR REVISJON AV BEFOLKNINGSFROGNOSEOPPLEGGET 1974

(STATISTIKKNR. 0122, 6901, 6902, 6903, 6904, 6908)

av Bjørn L. Tønnesen

FORORD

Dette notatet gir en oversikt over det arbeidet som tenkes gjennomført i Statistisk Sentralbyrå i 1974 og i begynnelsen av 1975 for å forbedre det eksisterende opplegg for nasjonale og regionale befolkningsprognoser.

Bakgrunnen for at arbeidet er satt i gang, omtales først. Formålet med arbeidet nevnes så kort. Hoveddelen av notatet består av utfyllende kommentarer til de enkelte delprosjekter som det finnes en detaljert oversikt over bakerst i notatet under overskriften TIDSPLAN.

BAKGRUNN

Det har vært planlagt forbedringer av befolkningsprognoseopplegget på flere punkter. Disse punktene er listet opp i "Rulleringen av Sosiodemografisk forskningsgruppes arbeidsprogram. ..." (JMH/GH, 26/9-73). De relevante punktene i kapittel 4 i rulleringsnotatet omtales i det foreliggende notat.

Ifølge de nåværende planer, skal neste regionale befolkningsprognose lages i fjerde kvartal 1975.

FORMÅL

Det er flere formål som vil bli søkt oppnådd gjennom punktene foran.

- (i) Vi vil forbedre selve modellopplegget for å få en modell som er mer tilfredsstillende både fra et samfunnsvitenskapelig og et metodisk synspunkt.
- (ii) Den tiden og den arbeidsinnsatsen som i dag kreves for å foreta en omgang med beregninger skal kortes vesentlig ned.
- (iii) Modellen skal gjøres mer fleksibel ved at det skal være mulig å velge mellom ulike typer av regional inndeling. Vi vil også undersøke

muligheten for og ønskeligheten av å parameterstyre interne flyttinger. Til nå har vi bare hatt to alternativer, et framskrivningsalternativ som baserer seg på hva som skjedde i en bestemt observasjonsperiode og et såkalt nullflyttingsalternativ.

- (iv) Vi skal foreta en mer systematisk sammenlikning mellom prognose-resultatene og den faktiske utvikling for å oppdage hvilke alternativer som etter hvert blir urealistiske og for å avgjøre når nye beregninger bør gjøres.

NÆRMERE OM DE ENKELTE DELPROSJEKTER

Kommentarene nedenfor følger ikke strengt inndelingen i TIDSPLAN bak. Vi har også valgt å gjøre kommentarene forholdsvis knappe.

1. Modellutforming; teori og empirisk utprøving

Nasjonalt nivå

Et viktig punkt i revisjonen er at vi nå vil gå over til nedbrytingsprinsippet. Vi vil da starte med å lage en nasjonal prognose, i motsetning til tidligere da vi fikk den nasjonale prognosen ved å summere tallene for de enkelte kommuner. Helge Brunborgs opplegg for produksjon av nasjonale prognoser bør kunne danne hovedstammen. Aktuelle forbedringer er å trekke inn Erling Berges program for glatting av fruktbarhetskurver. En styrke ved denne glattingsprosedyren er at en har mulighet til å fastsette framtidig aldersspesifikk fruktbarhet ved hjelp av noen få meningsfylte parametre.

Arbeidet med parametriske fruktbarhetsrelasjoner vil bestå i implementering av det allerede ferdige programmet. Det vil imidlertid bli arbeidet videre både med teori og empiri på feltet fruktbarhet.

Det er planlagt å forsøke å dele befolkningen inn etter ekteskapelig status, i hvert fall for kvinner. Det er mulig at relevansen av data om ekteskapelig status er dårlig p.g.a. samvittighetsekteskap, proforma skilsmisser o.l. Det er mulig vi da i stedet bør satse på å prognostisere antall kvinner som har satt henholdsvis ett, to, tre osv. barn til verden på de forskjellige tidspunkter. En slik spesifisering vil sannsynligvis være verdifull f.eks. for dem som planlegger boligbygging.

Regionalt nivå

Arne Rideng arbeider med å konstruere primære prognoseregioner. Se

f.eks. Rideng og Tønnesen (1974) for beskrivelse av hva som ligger i dette begrepet og hva hensikten er med å innføre dette i prognosene.

Det kan være grunner som taler for å ha et regionalt nivå mellom det nasjonale og de primære prognoseregionene. Vi kan på denne måten få en beskrivelse av flytteprosessene som er mer i samsvar med empirien. Hoem (1969) mener at det er ønskelig å foreta en slik hierarkisk gruppering av kommunene. Dette får vi til ved å innføre f.eks. fylkene som et regionalt nivå mellom det nasjonale og de primære prognoseregionene. Andre typer oppdelinger kan imidlertid også komme på tale.

De flytterelasjoner som er i bruk i modellen i dag, virker slik at både positiv og negativ vekst i en kommune blir mer og mer avdempet i prognoseperioden. Som en grense vil den sannsynligvis gå mot veksten i befolkningen under ett (sannsynligvis fordi dette ikke er undersøkt i detalj). Det bør vurderes om dette er egenskaper vi ønsker flytterelasjonene skal ha. Det må i denne forbindelse utføres arbeid både av teoretisk og empirisk karakter.

Vi bør også vurdere ønskeligheten av å kunne parameterstyre flyttingene og på hvilket regionalt nivå dette eventuelt skal gjøres. Det er viktig å være oppmerksom på at det kan vise seg å bli både vanskelig og arbeidsknevende å finne fram til måter å parameterstyre flyttingene på.

Nedbrytingen vil skje i flere trinn, fra det nasjonale nivå og skrittvis nedover til kommunenivå. Det er på det rene at nedbryting vil bli foretatt i hvert fall for fødte og døde. Dersom vi velger å innføre ekteskapelig status, vil nedbryting sannsynligvis også komme inn her. Det er mer usikkert om det skal foretas nedbryting av flyttingene. Dette er et punkt som må utredes og som er ett aspekt av problematikken omkring flytterelasjoner som er nevnt foran.

De matematiske problemer som er forbundet med nedbryting av fødte og døde er enkle, og løsninger er vist i Hoem (1971).

Det siste trinn i nedbrytingsprosessen, nedbryting til kommunenivå, krever noen kommentarer. Det er her meningen at Byrådet også i fortsettelsen skal produsere tall for kommunene (Rideng og Tønnesen, 1974). Disse vil ha karakter av å være framskrivninger som nå. I tillegg til dette vil prognosene for de primære prognoseområdene bli sendt ut til en dertil egnet regional myndighet som skal foreta nedbryting til kommunenivå ut fra sin lokalkunnskap. (Se punkt 5.) Det vil således bli to sett av tall for kommunene - ett som er laget i Byrådet etter forholdsvis enkle framskrivningsprinsipper og ett alternativ der vi forsøker å trekke inn det regionale myndigheter vet om sannsynlig utvikling særlig på bolig- og arbeidsmarkedet i de enkelte kommuner.

2. System- og programmeringsarbeid

Omfanget av system- og programmeringsarbeidet vil bli betydelig med de endringer som det allerede er besluttet skal gjennomføres. Dersom en også finner det ønskelig å kunne parameterstyre interne flyttinger, kan dette vise seg å øke omfanget av system- og programmeringsarbeidet betraktelig.

3. Utvikling av system for vurdering av befolkningsutviklingen

Vi bør følge mye mer systematisk med i detaljene i befolkningsutviklingen enn det en har gjort til nå. Den faktiske befolkningsutvikling bør stadig sammenholdes med de siste publiserte prognoseberegninger.

Vi bør sannsynligvis ta sikte på evaluering både av prognosene for hele landet og for de enkelte regioner. Hensikten med dette arbeidet kan deles i tre:

- (i) Gi signal til oss selv om eventuelt behov for nye beregninger mellom de faste kjøringene som nå er planlagt hvert annet år.
- (ii) Gi oss grunnlag for rådgivning til brukerne f.eks. vedrørende hvilke publiserte alternativer som til enhver tid synes mest realistiske, og om regioner der flyttingen har avvekket mest fra det som er prognostisert.
- (iii) Avdekke svakheter ved prognosemodellen og ved opplegget av prognosearbeidet for øvrig.

Det bør utvikles et system for slik prognosevurdering. Vi tenker oss opprettet et internt Rådgivende utvalg for vurdering av befolkningsutviklingen. Dette bør møtes periodisk for å drøfte ferskt tallmateriale etter hvert som det foreligger. Konklusjonene kan publiseres i Aktuell statistikk. Saksforberedelse skjer i en mindre arbeidsgruppe med representanter for l. kontor og Sosiodemografisk forskningsgruppe.

(Fra våren 1974 vil l. kontor gi kvartalsvise tall for fødsler, dødsfall og inn- og utvandring. Tallene vil være foreløpige for foregående kvartal og endelige for kvartalet foran dette. I juni hvert år venter en å kunne gi endelige tall for foregående år. En har da også oppgaver over forrige års innenlandske flyttinger. Disse opplysningene tyder på at vurderingsutvalget i hvert fall bør komme sammen i juni hvert år for vurdering av både nasjonale og regionale prognoser. Utvalget bør muligens også samles oftere for å diskutere kvartalstall hvis det er behov for det.)

4. Tilretteleggelse av data

Når det i dag skal kjøres befolkningsprognoser, enten det er på regionalt eller nasjonalt nivå, har vi et stort arbeid med å tilrettelegge data. For de regionale prognosene må vi helt ned på individnivå for å beregne de nødvendige ratene for fødsler og flyttinger. Dette arbeidet krever unødige med tid og ressurser, og det har bidratt sterkt til den lange produksjonstiden vi til nå har hatt for regionale prognoseberegninger.

Arbeid av denne karakter bør heller utføres som faste årlige rutiner til tider da hverken forskningsgruppen eller datamaskinen er spesielt belagt. Det bør således opprettes en årlig file med de aggregerte data som er nødvendig for å kjøre prognosen.

Disse årlige filene må inneholde data både for det nasjonale og det regionale nivå. Det er i dag ikke klart hvilke data som bør inngå. Det vil bl.a. avhenge av hvilke regionale nivåer det skal lages beregninger for og hvordan flytterelasjonene skal utformes. Det er imidlertid på det rene at vi kan basere oss på l. kontors fødte-, døde- og flyttefiler som består av individrecords. Vi må lage opplegget slik at de årlige filene kan brukes både til prognoser og til vurderingsformål.

5. Utvikling av samarbeidsformer

Rådgivende utvalg

I dag eksisterer det bare ett rådgivende utvalg med tilknytning til befolkningsprognosearbeidet. Utvalget består av Hans Erik Dahl, Erik Lorange, Asbjørn Nordgård, Jan Sandal, og Lars Østby (formann) og skal bistå Rideng i hans arbeid med primære prognoseregioner. Dette utvalgsarbeidet er snart avsluttet.

Det bør nå opprettes følgende rådgivende utvalg:

- (i) Rådgivende utvalg for Byråets befolkningsprognosepolitikk. Dette bør være et stort, rådgivende utvalg som kan være et forum for diskusjon av de prinsipielle linjer i befolkningsprognosearbeidet i Byrådet. Det bør ha medlemmer også fra andre institusjoner enn Byrådet.
- (ii) Rådgivende utvalg for befolkningsprognoseteknikk. Dette bør være et internt rådgivende utvalg som kan møtes hyppigere og som kan gi råd og veiledning vedrørende modellarbeid, data, implementering av forbedringer og gjennomføring av beregninger.

- (iii) Rådgivende utvalg for vurdering av befolkningsutviklingen. Dette bør være et internt rådgivende utvalg for vurdering av befolkningsutviklingen. Dette utvalget kan gi råd om bruk av foreliggende prognosealternativer og om igangsetting av nye beregninger og valg av prognosealternativer i disse.

Regionale myndigheter

Det ble nevnt i punkt 1 at det er tanken å innlede et fastere samarbeid med en dertil egnet regional myndighet for nedbryting av prognosene til kommunenivå. Det er en god del arbeid forbundet med å finne ut hvem vi skal samarbeide med og hvordan arbeidet skal organiseres.

Under planleggingen av dette arbeidet vil vi kunne dra nytte av de erfaringer som Norsk institutt for by- og regionforskning høster når de nå skal foreta en systematisk gjennomgåelse av alle tilgjengelige generalplaner. Det vil være verdifullt for oss å få bedre kunnskap om hvordan våre befolkningsprognoser har vært brukt.

TIDSPLAN	Stat. nr.	Ansvarlig	Arbeidet settes i gang	Arbeidet avsluttes
<u>1. Modellutforming</u>				
1.1. På nasjonalt nivå:				
1.1.1. Parametriske fruktbarhetsrelasjoner	6904	Hoem	1/8 1974	31/12 1974
1.1.2. Innføring av ekteskape- lig status	6903	Berge	1/8 1974	31/12 1975 ^{x)}
1.2. På regionalt nivå:				
1.2.1. Parametriske fruktbarhetsrelasjoner	6904	Berge	Er ferdig	
1.2.2. Regioninndeling o.l. ...	6902	Rideng	Er i gang	31/8 1974
1.2.3. Flytterrelasjoner, teori.	6902	Tønnesen	11/5 1974	21/6 1974
1.2.4. Flytterrelasjoner, empirisk utprøving	6902	Rideng	1/9 1974	31/12 1974
1.2.5. Nedbryting av fødte, døde, gifte osv.	6901	Tønnesen	11/5 1974	21/6 1974
<u>2. System- og programmeringsarbeid..</u>	Alle nummer	Sørлие, Tønnesen	11/5 1974	1/8 1975
<u>3. Utvikling av system for vurdering av befolkningsprognoser</u>	6901	Tønnesen	1/4 1974	10/5 1974
<u>4. Tilretteleggelse av data</u>		Tønnesen Berge		
4.1. På nasjonalt nivå	6908	Berge	1/9 1974	31/12 1974
4.2. På regionalt nivå	6908	Berge	1/9 1974	31/12 1975
<u>5. Utvikling av samarbeidsformer</u>				
5.1. Oppnevning av utvalg, forarbeid		Hoem	Er ferdig	
5.2. Regionale myndigheter	6901	Rideng	1/11 1974	1/8 1975
<u>6. Gradvis implementering av revisjonen</u>		Tønnesen, Sørлие	1/2 1974	1/8 1975

x) (Modellen for prognoseformål vil være ferdig i løpet av 1974.)

REFERANSER

- Hoem, Jan M. (1969): "Statistisk Sentralbyrås befolkningsprognosemodell, IV. Forslag til nye flytterelasjoner." Arbeidsnotat IO 69/12.
- Hoem, Jan M. (1971): "Statistisk Sentralbyrås befolkningsprognosemodell, VI. Nærmere om regionale prognoser." Arbeidsnotat IO 71/17.
- Rideng, Arne og Bjørn L. Tønnesen (1974): "Statistisk Sentralbyrås regionale befolkningsframskrivninger. Nåværende opplegg og planlagte forbedringer." Artikkel nr. 62.
- "Rullering av Sosiodemografisk forskningsgruppes arbeidsprogram. Programperioden 1/10 1973 til 31/12 1978." Notat JMH/GH, 26/9-73.

ED/WA, 22/9-71

Notat vedrørende undersøkelsen "Yrkesaktives
arbeidsforhold", stat.nr. 4530, Kontoret for
intervjuundersøkelser

av Edvard Døhlin

Innhold

	Side
A. Målsetting, metode	24
B. Teori på området	26
Marxismens utgangspunkt	26
Moderne samfunnsvitenskap	27
C. Teoretisk ramme	29
Nivå A. "Arbeidsforhold" i makroperspektiv	29
Nivå B. "Arbeidsforhold" i arbeidsplassperspektiv	30
Nivå C. "Arbeidsforhold" i individperspektiv	31
Litteratur det er henvist til i teksten	34
Gruppemedlemskap og - påvirkning involvert når det gjelder å belyse arbeidstakeres arbeidsforhold	35
En del aktuell statistikk og litteratur på området, vedr. norske forhold	36

A) Målsetting, metode

En definisjon av "arbeidsforhold" faller vel i følgende deler, dersom individet, arbeidstakeren, er undersøkelsesenheten:

1. Et arbeids forberedende stadier: Utdanning, opplæring yrkesvalg, eventuell etterutdanning, videreutdanning, omskolering, skifte av arbeid.
2. Arbeidskontrakten: Arbeidets vurdering, avlønning.
3. Selve arbeidsprosessen: "Teknisk", organisatorisk, sosialt, fysisk og psykisk. Avansement, yrkesmobilitet.
4. Arbeidsreise, arbeidstid.
5. Forhold som står mer perifert, men som likevel hører inn under "arbeidsforhold": Følelsesmessige relasjoner til arbeidskamerater og overordnede-underordnede, det fysiske bedriftsmiljø i vid betydning.

Dessuten må man vel ta med forhold som ikke direkte faller inn under begrepet, men som i avgjørende grad betinges av arbeidsforholdene:

1. Konflikter, sosiale forhold overhodet som arbeidstakeren er involvert i utenfor arbeidsplassen, men som likevel har direkte sammenheng med hans arbeidssituasjon (eks. faglig politikk).
2. Familieforhold som berøres av arbeidet.

Det bør allerede her pekes på at man bør ha klart for seg hvilke pretensjoner undersøkelsen skal ha. Skal den ha et rent deskriptivt preg, utelukkende samle en masse data om arbeidstakeres ulike vilkår og oppfatninger? Eller tar man sikte på å kunne foreta analyser av sammenhenger, endog "årsakssammenhenger"? Vil man prøve å avkrefte-bekreftede hypoteser fra samfunnsvitenskapene eller spesielle forestillinger/fordommer som gjør seg gjeldende?

Som Faye peker på i sin prosjektbeskrivelse, er formålet primært å belyse arbeidsforholdene i Norge fra arbeidstakernes synspunkt. Etter som enkeltindividet representerer undersøkelsesenheten, er det lønns-takerne, arbeidstakerne, som vil dominere det landsomfattende utvalg,

spes. de underordnede arbeidstakere. Det faller naturlig at utviklingspunktet blir den enkelte arbeidstakers opplevelse av, holdning til sitt arbeid. Metoden forutsetter at alle opplysninger gis av intervjuobjektet, tolkes gjennom vedkommendes "filter". Dette vil ikke ha vesentlige svakheter når det gjelder bakgrunnsdata som familieforhold, inntekt, bolig osv. Om man ønsker å uteske holdninger er også intervjuformen klart relevant. Objektivt konstaterbare fakta som arbeidsoppgaver, bedriftens størrelse osv. byr heller ikke på problemer. Ønsker man imidlertid å få informasjon om arbeidsplassens sosiale struktur, arbeidsgruppers effektivitet, dyktighet hos kolleger, trivselen på arbeidsplassen som helhet, blir det vanskeligere, konfliktforhold og samarbeidsvansker vil lett bli gitt en subjektiv framstilling, uten at man har en mulighet til å kontrollere respondentens utsagn ved å utspørre andre ansatte ved foretaket.

Disse vanskene bør også mane til en viss varsomhet med hensyn til å trekke forbindelseslinjer over på samfunnsplanet, slutninger som skal gjelde norsk arbeidsliv generelt, graden av konflikt i det norske samfunnet, eller konstallasjoner på det politiske området blir vanskelig å trekke.

Det er videre nødvendig å spørre etter referanserammen som skal brukes når det gjelder å finne en målsetting med tilhørende problemstillinger. Hvilket synspunkt skal brukes? En kartlegging av et så konfliktfylt felt som arbeidsforhold i sin alminnelighet vil i noer grad forutsette en stillingtagen til en rekke stridsspørsmål i mer generell form, den prioritering av oppmerksomhet og studium man bestemmer seg for vil ha betydning for det miljø man studerer.

Det er nødvendig med et utstrakt kjennskap til undersøkelser, utredninger på området, både fordi man da unngår overlapping, og for å få fram relevante problemstillinger. Arbeidstakeres arbeidsforhold er et område der man lett blir et offer for en utvendig betraktningssmåte, ut fra egne begrensede erfaringer. Det ligger også et skjult herre-knektforhold her, de underordnede lønnstakere som utgjør den dominerende gruppe i populasjonen er tradisjonelt og også aktuelt i en dårligere posisjon, m.h.t. makt, ressurser av ulikt slag, kunnskaper, enn de som vanligvis gjør dem til gjenstand for forskjellig slags studium. Man kunne da se det som viktig å anlegge en slags humanisme eller hva man vil, prøve å forstå hva som ville fortone seg som viktig og relevant for det enkelte undersøkelsesobjekt.

Mer konkret vil det selvsagt by på vansker å finne problemstillinger som blir meningsfulle samtidig som de er generelle nok til å gjelde det mylder av arbeidssituasjoner som interesserer oss. Bare innen gruppen arbeidere har man å gjøre med til dels svært ulike arbeidsforhold, og en for stor oppsplitting vil gjøre det vanskelig eller umulig å foreta de analyser som kunne være interessante (jfr. Nordisk yrkesklassifisering - Standard for yrkesgruppering i offentlig norsk statistikk). En konsekvens av dette er vel at man delvis vil måtte operere med to sett problemstillinger, og at man utarbeider to ulike spørreskjemaer, ett for gruppen arbeidere, og ett for funksjonærer. (For en mulig måte å plassere de ulike yrker på under disse to hovedkategorier, se Lysgaard: "Arbeidernes syn ..." og Fivelsdal, litt. henvisningene).

B) Teori på området

Det menneskelige arbeids betydningsfullhet skulle vel klarest illustreres ved at det tar om lag en tredjedel av vår tid her på jorda i vår del av verden, en halvdel av våken tilstand. Arbeidet representerer den del av menneskenes liv som utgjør deres mest målrettede virksomhet, og også den mest skapende (eller burde).

Marxismens utgangspunkt

I den marxistiske samfunnsfilosofi utgjør menneskenes forhold innen produksjonen selve grunnlaget for samfunnsbygningen og den historiske utvikling, dette er et vitenskapsfilosofisk standpunkt som i mer eller mindre amputert form går igjen i dagens samfunnsvitenskap. Ifølge Marx er det skapende arbeid, dvs. den virksomhet som går ut over en passiv opprettholdelse av livet ved hjelp av de fysiske betingelser som naturen gir, det som gir menneskets dets identitet, dets artskarakter: Bruken av stadig mer avanserte hjelpemidler og organisasjonsteknikker. Denne virksomhet blir derfor et behov hos mennesket, et behov for å bekrefte sin menneskelighet. Imidlertid skjer under de kapitalistiske eiendoms- og produksjonsforhold en fremmedgjøring av dem som er henvist til å selge sin arbeidskraft som en vare på arbeidsmarkedet: Kapitalisten, arbeidskjøperen, tilegner seg den del av arbeiderens produktive arbeid som overstiger det han får for å opprettholde livet: Merverdien. Dette er den økonomiske fremmedgjøring, at mennesket er og føler seg fremmed overfor sin egen produksjon. Dermed blir også mennesket fremmed overfor seg selv og sine medmennesker. Arbeidet er ikke lenger noen tilfredsstillende av det primære menneskelige behov for å arbeide, for å skape,

men blir bare et middel til livets opprettholdelse. Dermed utsettes individet for en fremmedgjøring som også omfatter dets forhold på andre områder, fordi denne fremmedgjøring er en avvisning av dets menneskelighet. Parallelt med arbeiderens økonomiske fremmedgjøring skjer også en kulturell, religiøs, ideologisk, politisk fremmedgjøring.

Fremmedgjøringen omfatter alle individer i det kapitalistiske samfunn, innbefattet kapitalisten, selv om denne på et vis nyter fruktene av den kapitalistiske utbytting, vil også for ham samfunnsforholdene fremtre som en fremmed, ukontrollerbar makt. Mer brutalt vil fremmedgjøringen likevel framtre for arbeiderne, og lavere funksjonærer.

Marx satte eiendomsforholdene i fokus i beskrivelsen av menneskets yrkesmessige aktivitet, men det er menneskets fremmedgjøring overfor arbeidet i vid forstand han interesserer seg for, i absolutt forstand. Fremmedgjøringsbegrepet er blitt noe av en klisjé. Begrepet nyttes i ulike sammenhenger, men la oss holde fast ved at det i marxismen knyttes til de arbeidsmessige forhold. Det er utviklet videre og i stor grad nyttet i moderne, empirisk sosialvitenskapelig forskning, eller det er underforstått.

Moderne samfunnsvitenskap

I den konkrete arbeidssituasjon kan vi foreløpig regne med følgende trekk eller konsekvenser ved fremmedgjøringen:

1. Følelsen av isolasjon
2. Usikkerhet i forhold til seg selv og sine omgivelser
3. "Tretthet", interesseløshet, sløvhet
4. Personlighetens innsnevring, øding av menneskelige ressurser, ved at man avskjæres fra selv å skape noe

Ovenstående punkter dekker en stor del av moderne samfunnsdebatts gjengangere: Ensomhetsfølelse, nevrotisk usikkerhet, mindreverdsfølelse, maskin istedenfor menneske, åndsnivellering for å bruke et uttrykk fra de "kulturkonservative". De kan i stor grad føres tilbake til den marxistiske problematikk: Arbeidsdelingen, spesialiseringen innen den moderne produksjon, og kapitalmaktens konsentrasjon i hendene på en fåtallig elite. Den moderne bedriftsorganisasjonen sies å tilpasse menneskene maskinene, ikke omvendt. "Scientific Management", en dominerende retning innen arbeidsorganisasjons-teori konstruerte personalforholdene på tegnebrettet, målinger av bevegelse, muskelbruk og tid for den enkelte arbeidsoperasjon ble foretatt. Formålet var størst mulig utnyttelse av den "menneskelige faktor", det faktum at mennesket ikke er et arbeidsdyr, men et sosialt vesen ble neglisjert.

I moderne sosiologi har arbeidet som fenomen ikke bare vært påaktet av industri- og organisasjonssosiologer, det er også grunnleggende i lagdelingssosiologien og mobilitetsforskningen, idet yrke og dets avlønning og prestisje faktisk har vært de indikatorer man har brukt til å finne ut av lagdelingen i samfunnet. M.h.t. politikk og statsvitenskap har valgforskningen vist hvilken innflytelse yrke har på stemmegivningen, og interesseorganisasjonenes innflytelse skriver seg jo nettopp fra yrkesstrukturen. Likeledes må arbeidslivets innflytelse på familiestrukturen i et samfunn påpekes. Problemene i forbindelse med overgangen fra storfamilie til kjernefamilie ansees grunnleggende for moderne mennesker. Familiens anseelse i det lokale miljø, barnas utdanning, harmonien i hjemmet har ofte en direkte forbindelse med foreldrenes arbeidsforhold. Marxismen legger vekt på arbeidsforholdenes betydning for konflikter i samfunnet. Moderne sosiologi og statsvitenskap har også lagt vekt på konfliktspektet, men retter i tillegg oppmerksomheten mot krefter som virker i integrerende retning: Arbeidsdelingen og dermed de enkelte sektorens avhengighet av hverandre, lojalitetsfølelse på tvers av klassegrensene, f.eks. religion, nasjonalfølelse, lojalitet mot arbeidsplassen som helhet.

Sosiologien har pekt på betydningen av å betrakte arbeidet som et sosialt fenomen. Dette gjelder både når perspektivet er den enkelte arbeidsplass, og når det er storsamfunnet eller lokalsamfunnet. Det er gjort en rekke undersøkelser på industribedrifter, i kontorer, i gruver, som viser hvilken innvirkning ulike gruppedannelser har på arbeidet (se videre). Autoritetsrelasjoner er også et nøkkelbegrep, likeledes avgjørelsesprosesser. Et viktig interessefelt har vært å finne fram til betingelsene for størst mulig rasjonalitet innen beslutningsstrukturen innen ulike typer arbeidsorganisasjoner, og hvorledes disse avgjørelser omsettes i praktiske tiltak. Max Weber formulerte kravene til det ideelle byråkrati, krav om formaliserte regler, skille mellom politikk og administrasjon, om upersonlighet i avgjørelser, om et hierarkisk ordnet autoritetssystem, skriftlig saksbehandling osv.

Psykologien bringer oss over i personlighetens reaksjoner på arbeidssituasjonen. De psykologiske "jobbkrav" er et nøkkelbegrep her (se videre). Arbeidsforholdenes rolle når det gjelder frustrering av ulike sjelelige behov, deres angstframkallende virkning, mindreverdsfølelse osv. kan også nevnes.

Det økonomiske synspunkt skulle være velkjent. Betingelser for produksjonsøkning, økt produktivitet, arbeidskraftsspørsmål, lønssystemer osv. er av betydning om man ønsker å studere arbeidsforholdene i dagens Norge.

I de seinere år er det vokst fram en interesse innen forskningen om arbeidsforhold som er rettet mot de teknologiske faktorerens innvirkning. Det gjelder i hvilken grad den moderne produksjons teknologi presenterer en ramme for enkeltmenneskets forhold som ofte oppfattes som gitt. De nordiske land og Storbritannia har her vært foregangsland. (Tidsskrift for samfunnsforskning 3-4, 1969. Spesialnummer om sosioteknisk forskning.)

C) Teoretisk ramme

Averensning, strukturering av temaet

For å få en foreløpig oversikt over den overveldende materien, har jeg forsøkt å lage en inndeling i 3 punkter, 3 nivåer om man vil, hvor synsvinkelen vekselvis må være preget av sosiologi, psykologi, bedrifts- og sosialøkonomi, sosialmedisin, standpunkter hos partene i arbeidslivet, eller fra samfunnsdebatten.

Nivå A. "Arbeidsforhold" i makroperspektiv

- I Storsamfunnet må, for å kunne bestå, sørge for den nødvendige produksjon av materielle goder. Dette oppnås gjennom en utstrakt arbeidsdeling, hvorved de enkelte deler av arbeidslivet og samfunnslivet forøvrig trer i et gjensidig avhengighetsforhold til hverandre (se foregående).
- II Produksjonslivet får en avgjørende innvirkning på en rekke foreteelser på samfunnsplan: På lagdelingen i samfunnet, på en eventuell klassekamp. Klassebegrepet byr her på problemer, fordi det gis ulik tolkning. Enkelte vil hevde at det i dagens Norge ikke finnes noen gruppe som er utsatt for virkelig undertrykkelse eller utbytting, og som samtidig utgjør en klasse, dvs. en gruppe i sosiologisk forstand, med en felles bevissthet og en viss grad av interaksjon. Det hevdes at de utbyttede eller de som virkelig er blitt forsømt i velferds-samfunnet er mindre grupper av ulike kategorier: De eldre, avvikere av alle slag som alkoholikere, handikappede, psykisk skadde, samene, befolkningsgrupper i utkant-Norge, særlig da barnrike familier. Andre vil hevde at vi fremdeles har et utbyttet proletariat som

et aktivt element i klassekampen, idet de legger posisjon og eierforhold innen produksjonslivet til grunn. Lavere funksjonærgrupper hevdes å måtte tilhøre denne kategorien (se Aubert og Kleven), i tillegg til arbeiderne.

Nivå B: "Arbeidsforhold" i arbeidsplass-perspektiv

- I Arbeidsplassen er for arbeidstakeren det sted der han får tilfredsstilt primære behov for opprettholdelse av livet, samt en del andre materielle behov, som selvsagt skifter, likesom oppfatningen av rettferdigheten av ulike krav. For mange mennesker synes arbeidet bare å være et nødvendig onde. Vi må likevel gå ut fra at det ligger et behov i dette å arbeide. Bedriftsundersøkelser foretatt av samfunnsforskere viser også en rekke andre tydelige behov i tilknytning til jobben (se seinere). For de overordnede på en arbeidsplass stiller situasjonen seg noe annerledes enn for de underordnede, enten det gjelder en bedriftseier, en driftsingeniør eller en kontorsjef, likeledes mellomsjikt med spesielle oppgaver, selgere, ulike eksperter med oppgaver tilknyttet utredning eller forskning. De overordnede vil være sterkt opptatt av om bedriften gir økonomisk overskudd, hvordan man kan øke produktiviteten ved tids- og arbeidsstudier og rasjonalisering. Behov som den enkelte arbeidstaker måtte ha, må komme i annen rekke. Det må her igjen påpekes at de ulike typer arbeidsplasser må gi ulike problemstillinger. En lærer f.eks. må rette seg etter normer fastlagt i storsamfunnet eller det lokale samfunn, normer som ofte ikke faller sammen med hans egne, selv om han i mye større grad enn en industriarbeider kan bestemme over arbeidets gang.
- II Alle arbeidsplasser utover enmannsbedrifter kan beskrives som et nettverk av sosiale systemer. Autoritetsrelasjonene, f.eks. kommandoforhold, er et nøkkelbegrep. Likeledes informasjonsstrukturen. Her må vi ha både det "tekniske" aspekt for øye, arbeidsorganisasjonens produksjon i vid betydning, og de sosiale og psykiske aspekter. Hvorledes arbeidsprosessen er organisert er grunnleggende for arbeidstakerens opplevelse av og funksjonering i sitt arbeid.
- III Imidlertid eksisterer det på enhver arbeidsplass en rekke gruppedannelser som for bedriftsledelsen, eller sett ut fra arbeidsplassens formelle organisasjonsskjema, kan fortone seg fullstendig irrelevante, selv om disse i høyeste grad er med på å påvirke

arbeidsresultatet. Vi snakker om arbeidsplassens uformelle gruppestruktur, mots. den formelle (se Etzioni). Arbeidstakerne kan inngå i grupper hvis normer kan hemme eller fremme oppfyllelsen av arbeidsorganisasjonens målsetting. Det er påvist i undersøkelser fra industrien at det eksisterer et "arbeiderkollektiv" med sine helt spesielle normer og holdninger overfor den formelle bedriftsledelse. Viktig er for eksempel de uomgjengelige påbud om hva som er en "passende" arbeidsytelse, en må ikke sprengte akkorden, men en skal på den annen side "gjøre jobben sin", slik en er betalt for. Ledelsen må være slik at man kan kommunisere med den på en anstendig måte, men kontakter utover det strengt nødvendige er bannlyst (se Lysgaard; Arbeiderkollektivet). Disse uformelle gruppedannelser har bl.a. til funksjon å ivareta arbeidernes interesser overfor arbeidsgiveren, eller bedriftsledelsen. Forholdet til disse blir i stor grad oppfattet ut fra forestillingen om en uforenlig interessekonflikt, mellom de som selger og de som kjøper arbeidskraften. Ytelsesnormene f.eks. har til formål å beskytte dem som av ulike grunner ikke er i stand til å henge med i det arbeidstempo ledelsen ønsker.

IV Et viktig punkt er bedriftens forhold til omgivelsene. Graden av konflikt eller samarbeid forplanter seg over i arbeidslivets organisasjoner, og arbeidsresultatet danner grunnlaget for vekst eller stagnasjon i samfunnets produksjon, oppnåelsen av ulike mål på samfunnsplan. Maktspørsmålene, i hvilken grad arbeidstakerne selv skal avgjøre bedriftens disposisjoner, bringer oss over i debatten om det industrielle demokrati, og forholdet til stor-samfunnets "økonomiske demokrati" (se videre).

Nivå C: "Arbeidsforhold" i individ-perspektiv

- I Etersom enkeltindividet er undersøkelsesenheten, vil dette nivået være det viktigste. Man må ta utgangspunkt i ulike behov, preferanser, situasjoner og opplevelser av situasjoner som gjør seg gjeldende for den enkelte arbeidstaker.
- II I noen grad kan det være interessant å få belyst forberedelsene til en yrkesaktivitet, hva som påvirker et yrkesvalg. Her må tas med utdanning, opplæring, etterutdanning, videreutdanning, omskolering. Den økte grad av mobilitet i moderne yrkesliv har sine årsaker dels i endringer i yrkessammensetningen, dels i endrete holdninger til utdanning. Likeledes bruddet i yrkesrekrutteringen med familie- og lokal tradisjon. Dette har konsekvenser på en rekke felter, men også på enkeltindividets arbeidsforhold.

- III Tid som medgår til arbeidsreise vil bl.a. gi en pekepinn om konsekvenser av distriktpolitiske tiltak eller mangel på slike. Reell arbeidstid (inkl. overtid) vil gi et sannere bilde enn statistikk over normal arbeidstid. Selve arbeidstakerens ansettelsessituasjon er også av en viss betydning.
- IV M.H.t. arbeidsprosessen må det kartlegges hvilke oppgaver vedkommende har, og hvem han mottar ordrer fra, evt. hvem han gir ordrer til, og videre hvilket selvstendig spillerom. Kontakten og informasjonsutveksling med medarbeidere og overordnede bør med, likeledes med tillitsmenn, klubbformann og evt. lokal fagforeningsavdeling. Holdninger til ulike stridsspørsmål som angår selve arbeidsprosessen må belyses, f.eks. om det gis klare informasjoner og ordrer, og om det hersker en god tone mellom vedkommende og overordnede, og medarbeidere, arbeidskamerater.
- V Egenskaper ved arbeidskontrakten kan tas opp, f.eks. oppsigelsesvilkår. Akkordsystemer og deres vurdering, ulike tillegg, bonus, produksjonspremie, eller andeler, lønn under sykdom, trekk ved fravær osv. Vurdering av lønnsnivået.
- VI Når det gjelder forhold mer på det psykiske plan er trivsel og behovstilfredsstillelse nøkkelbegreper. Trivselsfaktoren må kunne måles på et utall måter, og er et produkt av en rekke forhold på arbeidsplassen. Sentralt må følelsen av om en teller noe i sammenhengen stå, grad av selvstendighet, og posisjon innen informasjonssystemet (jfr. fremmedgjøring). En oppsummering av behovsforskning m.h.t. arbeid i industrien vil måtte omfatte følgende punkter. De er formulert slik at de også skulle ha gyldighet i de fleste andre arbeidssituasjoner:
1. Behov for et innhold i jobben som fordrer noe ut over ren utholdenhet, og som betyr et visst minimum av variasjon, selv om dette ikke nødvendigvis innebærer noe stadig nytt i jobben.
 2. Behov for å kunne lære noe i jobben og å fortsette å lære noe.
 3. Behov for å kunne treffe beslutninger, i det minste innenfor et avgrenset område som den enkelte kan kalle sitt eget.
 4. Behov for anseelse, i det minste en viss grad av mellommenneskelig støtte og respekt på arbeidsplassen.
 5. Behov for å se sammenheng mellom arbeidet og omverdenen, i det minste slik at man kan se en forbindelse mellom det man utfører i arbeidet og det som betraktes som nyttig og verdifullt.
 6. Behovet for å se at jobben er forenlig med en ønskeverdig framtid uten at dette nødvendigvis innebærer avansement (fra Thorsrud og Emery: Mot en ny bedriftsorganisasjon).

Et viktig moment her er hvorledes det foregår når det gjennomføres endringer på arbeidsplassen, f.eks. hvorledes informasjonen om endringene finner sted. Dette kan gjelde hele arbeidsplassen, f.eks. omlegginger, innskrenkninger i produksjonen, omskolering i stor stil osv., eller bare enkelte jobber. Dersom ikke de ansatte under hele forberedelsesfasen holdes informert og har anledning til å påvirke utformingen av endringene, vil dette som regel skape store friksjoner.

- VII Avgjørende for trivselen er selvsagt også den fysiologiske side ved arbeidsprosessen. Mange stressende jobber kunne forbedres ved et annet opplegg av arbeidet, andre hjelpemidler osv. Arbeidsstilling, lysforhold, arbeidstempo, løfting/bæring er viktige. Til det fysiske miljø i bedriften, som etter hvert ofres mer oppmerksomhet kan vi regne støvplagen, lokalenes størrelse og beskaffenhet, støy, ventilasjon, bruk av kjemikalier, trekk, faremomenter slik de beskrives i Arbeidervernloven, osv.
- VIII I tillegg til de forhold som hittil er nevnt, og som direkte har å gjøre med forholdene på arbeidsplassen og i arbeidsprosessen, er vi interessert i holdning til og rolle i forhold til fenomener som i avgjørende grad påvirkes av arbeidsforholdene, men som likevel forekommer noe marginalt. Det gjelder f.eks. sosial status. Hvilken sammenheng er det mellom yrkesstatus og sosial prestisje, posisjon i samfunnet, lokalt og ellers. Lagdelingsforskningen har her vist en intim sammenheng (Aubert: Lagdelingen, i "Det norske samfunnet").
- IX Familieforholdene har også en viss interesse her. Hvorledes vurderes far/mor i hjemmet ut fra deres yrkesaktivitet av barna/ektefelle? Fører arbeidspresstet til redusert mulighet for familieliv?
- X Det burde også kunne avdekkes en del sammenhenger mellom arbeidsforhold og holdning til eller rolle overfor fagorganisasjon/interesseorganisasjon på lokal eller nasjonal plan. Øker visse typer arbeid sannsynligheten for aktivitet på dette område? Hvilke holdningsmønstre gjør seg gjeldende? Er det sannsynlig at høy grad av selvbestemmelse i arbeidet gir større motivasjon - forutsetninger - personlige ressurser for aktivitet?

Litteratur det er henvist til i teksten

Sverre Lysgaard: "Arbeidernes syn på faglige og politiske spørsmål" -65

Egil Fivelsdal: "Funksjonærenes syn på faglige og politiske spørsmål" -64

Karl Marx: Samfunn og frihet. Pax -65. Skrifter om fremmedgjøringen, den materialistiske historieoppfatning.

Aubert: "Hvor ble det av klassebegrepet?" Orientering 23/11-63.

Kleven: Klassestrukturen i det norske samfunnet. -65

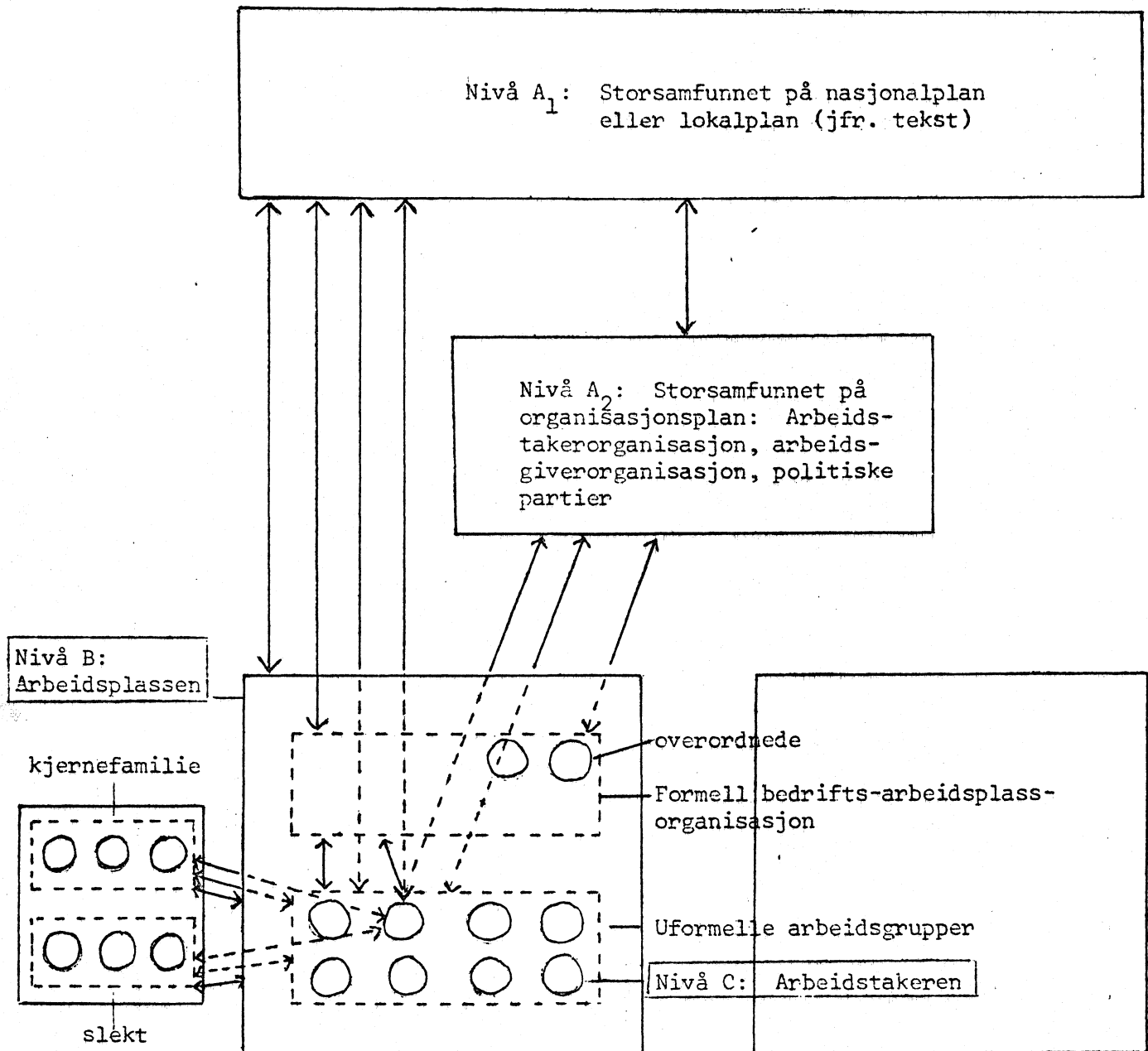
Etzioni: Moderna Organisationer.

Lysgaard: Arbeiderkollektivet. En studie i de underordnedes sosiologi. -61

Thorsrud/Emery: Mot en ny bedriftsorganisasjon. -70

Aubert: Lagdelingen i "Det norske samfunn. En sosiologisk beskrivelse". -66

Gruppedlemskap og -påvirkning
involvert når det gjelder å belyse
arbeidstakeres arbeidsforhold

Pilene angir:

1. Gruppenormers påvirkning, sosiale relasjoner
2. Persepsjon, opplevelse av gruppenormer og sosiale relasjoner
3. Holdninger, positive eller negative, til gruppenormer eller sosiale relasjoner

En del aktuell statistikk og litteratur på området, vedr. norske forholdVeiviser i norsk statistikk

Det framgår at opplysningene under Arbeidsmarked, Lønninger, Inntekt og formue og Forbruk er av stor interesse når det gjelder samfunnet som enhet. Bedriftstellingene under kategoriene for de enkelte næringer gir opplysninger på "arbeidsplassnivå": Eierforhold, startår, sysselsetting, lønn, trygdepremier og pensjonsutgifter i tillegg til rene produksjons- og omsetningsopplysninger.

The Professions in Norwegian Social Structure 1720-1955

Ca. 300-siders publikasjon fra Institutt for samfunnsforskning, datasamling bestående av detaljerte tabeller vedr. norske akademikere: Rekruttering, eksamener, yrkesposisjon.

Vitenskapelig litteratur, undersøkelser:

Sverre Lysgaard: Arbeidernes syn på faglige og politiske spørsmål. -65

Formålet med undersøkelsen var å undersøke arbeidernes forhold til og interesse i fagorganisasjon og politikk, sett på bakgrunn av deres arbeidsmessige og samfunnsmessige stilling.

Som forklaringsfaktor brukes arbeidsmessig og samfunnsmessig stilling: Alder, inntekt, arbeidsstedets art, kommunens art, fars yrke, fars partorientering osv. Likeledes følelsen av klassetilhørighet. Disse forhold blir relatert til holdninger til fagforeningssaker og faglig-politisk samarbeid. Likeledes blir kameratmiljøet på arbeidsplassen relatert til medlemskap i fagforeningen, og videre til holdningsmønstrene (se foregående). Metoden var intervju av 1 500 arbeidere (repr. norske befolkning) på ca. 1 time.

Egil Fivelstad: Funksjonærenes syn på faglige og politiske spørsmål. -64

I likhet med Lysgaards undersøkelse ble denne utført på oppdrag av LO og Funksjonærsambandet. Vekten ble lagt på:

1. Generell holdning til fagforeninger
2. Generell holdning til LO
3. LO's forhold til DNA
4. Holdninger til eget forbund
5. Økonomiske holdninger
6. Holdninger til samarbeidet mellom organisasjonsgrupper og til forskjellige funksjonærkategoriers organisasjonsproblemer.

Som bakgrunnsdata for å finne ut noe om disse holdningsmønstre tas med arbeidssted og -miljø, organisasjonstilknytning og -aktivitet, foruten yrke, sivilstand osv. Holdningsspørsmålene var holdt på et generelt plan, for å unngå for store "vet ikke"-kategorier.

Metode: Samme som Lysgaard

Samarbeidsprosjektet LO/NAF

Thorsrud/Emery: Industrielt demokrati. Representasjon på styreplan i bedriftene? -64

Dette er en del av en omfattende studie utført av en forskergruppe med utgangspunkt i Institutt for industriell miljøforskning ved NTH. Prosjektet ble støttet økonomisk av LO/NAF og under rådgivning av en felleskomite med representanter både fra LO og NAF.

Undersøkelsen er basert på kvalitativt intervju med de ansattes styrerepresentanter i 4 norske bedrifter. Det gis også en oversikt over ordninger og funksjonering m.h.t. det industrielle demokrati i 3 land på Kontinentet. Studien viser vanskene ved dobbeltrollen som styremedlem med det medfølgende ansvar for bedriften som helhet, og som representant for de ansatte. Studien konkluderer imidlertid med at

- "a) det synes mulig å utvide de felter som nå er gjenstand for rådslagning og forhandling innenfor bedriften (forhold som går ut over rene tarifforhold)"
- "b) dersom industrielt demokrati skal være noe mer enn utvidet forhandling og rådslagning, må det innebære et behov for en viss overføring av reell utøvende myndighet til de ansatte. Det er imidlertid meget vanskelig å forstå hvordan en slik deling av myndigheten skal kunne begynne på topplanet, altså på styreplanet. Hvis demokratisk medvirkning skal bli en realitet, synes det uomgjengelig nødvendig å begynne på et plan der et flertall av de ansatte har både evne og vilje til økt medvirkning. Det betyr etter vår mening at man må begynne i den enkeltes konkrete arbeidssituasjon og forbedre betingelsene for personlig medvirkning der."

Thorsrud/Emery: Mot en ny bedriftsorganisasjon. Eksperimenter i industrielt demokrati, fra Samarbeidspr. LO/NAF. -70

Studien omfatter feltforsøk/observasjon ved 4 norske industribedrifter, der hovedpoenget var de såkalte selvstyrte arbeidsgrupper. Formålet var å utforske betingelser for større deltakelse fra de ansattes side på de lavere plan i bedriften, ved å strukturere arbeidet i grupper som arbeidet ut fra felles målsetting, med høy grad av samarbeid og kontakt mellom gruppe medlemmene, hvilket viste seg å være et tiltak som kunne bidra til å øke trivselen og effektiviteten i arbeidet.

Norske meninger, red. B. Alstad, -69. Bind 2, kap. VIII: Arbeidslivet, v. Sverre Lysgaard

Norsk Gallups opinionsundersøkelser fra 1946 til 1966 vedr. arbeidsforhold. 54 spørsmål. Sammendrag v. Lysgaard, se vedlegg!

Harriet Holter: De ansattes forhold til bedriftens mål og midler. Statsøkonomisk tidsskrift 1966

Spørreskjemaundersøkelse fra Oslo i 1962, 1 128 arbeidere og underordnede funksjonærer. Formålet var å undersøke arbeidstakeres holdninger til effektivitet, endrede arbeidsmetoder og til avvik fra vanlig tempo i arbeidet. Man var særlig interessert i å finne ut om arbeidstakernes holdninger varierte med den enkeltes alder, kjønn og alminnelige status i bedriften, og hvordan kulturelt betingede miljøfaktorer utenfor bedriftsorganisasjonen kan tenkes å bidra til utforming av holdningene til bedriftsorganisasjonens verdier og normer.

Harriet Holter: Arbeiderne og produksjonsutvalgene. Bedriftsøkonomen, 1950

Kvalitativt, ikke-representativt intervju med 62 arbeiderrepresentanter. Undersøkelsen viste bl.a. at eldre arbeidere tenderte mot større skepsis overfor produksjonsutvalgene enn yngre, arbeiderrepresentanter fra større bedrifter er mer positive til utvalgene enn representanter fra mindre bedrifter.

Harriet Holter: Industriarbeidernes innstilling til sitt bedriftsmiljø. Statsøkonomisk tidsskrift, 1951

Spørreskjemaundersøkelse av industriarbeidere i Oslo, fra 34 større private firmaer. (Utvalget er ikke representativt.) Undersøkelsen omfattet innstillinger til bedriften og arbeidet i sin alminnelighet, til ens spesielle oppgaver, holdninger til andre mennesker i bedriften, til produktivitet og rasjonalisering, deltaking i ledelsen, produksjonsutvalg, kommunikasjonsnivå, følelsen av økonomisk sikkerhet for framtida, aspirasjonsnivå:

Sverre Lysgaard: Arbeiderkollektivet. 1961

Sosiologisk arbeid med formål å kaste lys over teoretiske problemstillinger innen organisasjons-/arbeids-/industrisosiologi. Basert på observasjon og omfattende intervjuing på alle plan i en stor norsk industribedrift. Sentralt er forestillingen om arbeiderkollektivet, en virksom sosial gruppe blant de underordnede arbeidere, med normer markert forskjellige fra den formelle ledelse (se tidligere avsnitt).

Rolf O. Hanoa: Arbeid og helse. Kontrast nr. 4 og 5 1970

Sosialmedisineren Hanoa viser her forhold i arbeidslivet som virker inn på arbeidstakernes helse, både når det gjelder de grupper som rekrutteres "Trygdegruppen", og de som enten faller utenfor trygdesystemet, fordi dette fungerer utilfredsstillende på en del områder, og de som pådrar seg sykdommer og skader som bare står i sekundær forbindelse med arbeidet. Hanoas referanse er det kapitalistiske samfunns utilstrekkelighet når det gjelder å sikre arbeidstakernes helse, og han kritiserer den nåværende bedriftslegeordning og arbeiderhelsevernet, samtidig som han lanserer en del konkrete forslag vedrørende disse.

I samme nummer av Kontrast leverer

Arnulf Kolstad en kritikk av Samarbeidsprosjektet LO/NAF som det tidligere er referert til. Han hevder at prosjektet ikke får særlig verdi idet det ikke berører maktspørsmålet på arbeidsplassen, og dermed ikke kan si noe vesentlig om arbeidstakernes fremmedgjøring.

Litteratur, synspunkter fra arbeidsorganisasjonene og de offentlige myndigheter

LO: Debattopplegg om organisasjonsformene. Utarbeidet av LO's organisasjonskomite av 1966. Ble sendt grunnorganisasjonene 1969 til diskusjon og behandling, med henblikk på en innstilling fra nevnte komite til Kongressen 1973.

Opplegget har med en del temaer som er relevante for organisasjonsforhold på den enkelte arbeidsplass. Så vidt vites, er det allerede samlet inn svarene fra grunnorganisasjonene, hvilket gir en viktig dokumentasjon av opinionen ute i grunnorganisasjonene, fortrinnsvis blant de mer aktive.

Hovedavtalen LO/NAF

I arbeidslivets grunnlov som Hovedavtalen kalles, finnes en rekke generelle bestemmelser som burde være av interesse, fordi holdningen til disse kan være stridsspørsmål eller fordi de sier en hel del om strukturen på arbeidsplassene. Tillitsmannsinstitusjonen beskrives utførlig, regler for avvikling av konflikter, for sysselsettingsspørsmål, informasjonsplikt etc. I del B): Samarbeidsavtalen, fastlegges rammen for produksjonsutvalgene og avdelingsutvalgene på den enkelte arbeidsplass.

LO: Innstilling fra utvalget for lønssystemer i industrien. 1957

Denne innstillingen gir en kort vurdering av situasjonen på det tidspunkt, ulike lønssatser og tillegg vurderes, spes. akkordsystemer. Man peker bl.a. på at akkordsystemet kan føre til:

1. Mer tvister og dermed dårligere samarbeidsforhold på bedriften.
2. At viktige funksjonærer og ofte de dyktigste arbeiderne trekkes bort fra produksjonen i forhandlingsmøter.
3. Bremsing av den produksjonstekniske utvikling.
4. Økning av lønnsadministrasjonens arbeid.
5. Teknisk utdannet arbeidskraft trekkes over på områder hvor deres innsats kan bety mindre for produksjonsøkningen.
6. Skjevhet i fortjeneste.

LO/DNA: Innstilling fra felleskomiteen LO = DNA til utredning av demokrati i arbeidslivet. 1965

Vedtatt DNA-landsmøte og LO-kongress 1965. Foreslår innen rammen av Hovedavtalens § 9 om samrådsordning ukentlige samarbeidsmøter mellom bedriftens ledelse og tillitsmannsutvalgets ledelse. Dessuten skisserer man nye bestemmelser i aksjeloven, og for statsbedriftene, en ordning med bedriftsforsamlinger i stedet for representantskap, tredjedel bestående av de ansattes representanter. Bedriftsforsamlingen velger styret i bedriften. Som vedlegg til innstillingen finnes fyldige kommentarer fra forbundsavdelinger, klubber og samorganisasjoner, samt partilag.

Utvalg oppnevnt v. Kgl. res. 1968 (Eckhoff-komiteen)

Innstilling om demokrati i bedriftslivet. Innstillingen begrenser seg til større industribedrifter i privat eie. Det gis en oversikt over norsk industri, og forholdene m.h.t. bedriftsdemokratiet i Norge: De statlige industriselskaper, NKL, private bedrifter, ulike komite- og organisasjonsinnstillinger, politiske partiers holdninger. Videre oversikt over ordninger i Vest-Tyskland, Østerrike, Nederland, EEC, Jugoslavia, Finland, Danmark og Sverige. Komiteen deler seg i ulike forslag, mindre omfattende enn ovennevnte fra LO-DNA.

Regjeringen Brattelis forslag

som for nåværende kommenteres i pressen, følger LO-DNA i det det foreslås for de privateide bedrifter, omfattende ca. 230 bedrifter (Over 200 ansatte), bedriftsforsamlinger med representasjon fra de ansatte og aksjeeierne. For bedrifter mellom 50 og 200 sikres de ansatte

representasjon i styret. For foratnevnte kategoris vedkommende velges styret av bedriftsforsamlingen. Det pekes også på tiltak for medbestemmelse på konsernplan. En del tillitsmenn i forbundene peker på vanskene med å få de nævrende ordninger til å fungere, og mener dette kanskje kan diskreditere ordningen. Negative reaksjoner fra arbeidsgiversiden.

Arbeidstilsynet: Årsmeldinger

gir oversikt over tilsynets virksomhet på en rekke felter. Det gjelder arbeidervernssaker, ferie, inspeksjonsvirksomhet, vern mot arbeidsulykker, helseskader, arbeidsstedenes innredning, arbeidstid (f.eks. dispensasjon fra gjeldende bestemmelser om episepauser, hviletid, overtid, nattarbeid osv.), oppsigelser. Det finnes her en del interessant statistikk.

Sosialdepartementet, v. O. Friberg: Vårt arbeidervern. 1970

Det finnes et kapittel om risikoforholdene i arbeidslivet generelt, samt at det gis en oversikt over lovgivning, institusjoner på området og deres funksjonering.

Annen litteratur:Teoretisk

Bjørn Gustavsen: Bedriftsorganisasjon. alternative modeller. Tanum 1969

Georges Friedman: The Anatomy of Work

Schein: Organizational Psychology. New Jersey 1965

Tannenbaum: Social Psychology of the Work Organization. Calif. 1966

Blau: Bureaucracy in Modern Society

Tidsskrift for samfunnsforskning 3/4-69: Spesialnummer om sosio-teknisk forskning

Norske forhold

John Gulowsen: Selvstyrte arbeidsgrupper. På vei mot industrielt demokrati. Tanum 1971

Lov om arbeidervern av 7/12 1956 nr. 2

Ref. nr. 5/71: Innstilling om forkortning av arbeidstiden i helkontinuerlig og døgnkontinuerlig skiftarbeid. Kommunaldepartementet

Utredning om 40-timers uken fra Arbeidstidskomiteen av 1964. Kommunaldepartem.

Axel Strøm: De eldre og arbeidet. Oslo 1961

Norges Industriforbund og NAF: Samarbeid i arbeidslivet. 1965

A. Havelin: Bruken av produksjonsutvalg i norske bedrifter. Tidsskrift for samfunnsforskning 1964 nr. 1

Statstjenestemannskartellet: Medbestemmelsesrett. 14 innlegg. Oslo 1969

Axel Strøm: Fraværet ved en norsk bedrift i etterkrigsårene. Nordisk Hygienisk tidsskrift. 1957

B. Otnæss: Rett og plikt i arbeidsforhold som kommer inn under Arbeidervernloven. 1959

Tore L. Eriksen: Rapport fra Mo i Rana. Pax

Utenlandske forhold

ILO: Introduction to work Study. Geneva 1969. Bibliografi 436 s.

ILO: Diverse konvensjoner om arbeidsforhold

ILO: Bibliography on labour law. Geneva 1958

Nordisk Bibliografi over litteratur, undersøkelser på området arbeidsforhold.
Omhandler fysiske, teknologiske, organisasjonssosiologiske og en del yrkesmedisinske aspekter.

Andersson, S.O.: Vilda STREJKER: En undersökning inom Svenska metall-industriarbetarförbundet. STH. 1969

Sara Lidman: Gruva. Stockholm 1968

Kockumsrapporten: Om orsaker til missnöje bland varvsarbetare. Av
Bo Ohlstrøm. 1970

P. Claessen: Angestellte und Arbeiter in der Betriebspyramide. Berlin 1959

E. Høgh: Den nye middelklasse-funktionærene. Økonomi og Politikk nr. 2, 1965

Låginkomsutredningen. Stockholm 1970

Bent Hansen: Arbejdslivets demokratisering, industrielt og økonomisk demokrati. København 1966

Boethius: Svensk Företagssociologisk Bibliografi. Uppsala 1958

Björg Aase Sørensen: "Når arbeiderne styrer bedriften". Pax 1970 (fra den israelske kibbutzen).

LO-enqueten-69. Innsyn i arbeidsmiljøen. Prisma/LO. Landsomfattende utvalg av LO-medlemmene, gjelder 36 bransjer.

Vår arbeidsmiljø. Sveriges Radio 1964

Landsorganisasjonen i Norge vil i løpet av februar ha publisert resultatene av en parallellundersøkelse med LO-enqueten-69 (se ovenfor). Det dreier seg om ca. 30 spørsmål om arbeidsmiljøet i vid betydning, der også sosiale og psykiske aspekter kommer inn. Det gjelder et landsomfattende utvalg av LO-medlemmer.

SØP/GH, 18/7-74

ARBEIDSKRAFTUNDERSØKELSENE

Estimering av endringstall

av Stein Østerlund Petersen

1. I arbeidskraftundersøkelsene har vi ikke noen særskilt estimeringsprosedyre for endringstall, disse fremkommer simpelthen som differansen mellom nivå-tallene fra to undersøkelser. Endringstall blir altså estimert indirekte.

Rotasjonsplanen muliggjør også direkte estimering av endringer. Estimeringen må da foretas på grunnlag av den delen av utvalget som er felles for de to aktuelle undersøkelsene (ved estimering av endringer fra år til år, vil dette utgjøre om lag halvparten av hele utvalget i en undersøkelse).

2. Når samme endringstall estimeres på to forskjellige måter, må vi regne med at dette vil føre til en viss forskjell i resultatene. Hvis begge estimatorene er noenlunde forventningsrette, kan vi allikevel vente at estimatene viser samme retning og er av samme størrelsesorden.

Beregninger vi har gjort i forbindelse med jordbrukstallene i 1. kvartal 1974 viser imidlertid at dette ikke alltid er tilfelle. Indirekte estimering gav en nedgang på 30 000 sysselsatte fra 1. kvartal 1973, mens direkte estimering bare viste halvparten så stor nedgang, dvs. 15 000. Tabell 1 viser at vi får lignende utslag også for andre næringer:

Tabell 1. Sysselsatte etter næring/arbeidsstyrkestatus. Endring fra 1. kvartal 1973 til 1. kvartal 1974

Næring/arbeidsstyrkestatus	Endring	
	Indirekte estimering	Direkte estimering
Jordbruk, skogbruk, fiske og fangst (1) ...	-30 000	-18 000
Bergverksdrift, industri, kraft- og vannforsyning (2-4)	5 000	-12 000
Bygge- og anleggsvirksomhet (5)	5 000	-2 000
Varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet (6)	12 000	15 000
Transport, lagring, post og telekommunikasjoner (7)	0	-1 000
Bank- og finansieringsvirksomhet, forsikringsvirksomhet, eiendomsdrift og forretningsmessig tjenesteyting (8)	0	3 000
Offentlig administrasjon, forsvar, politi og rettsvesen (91)	-9 000	-9 000
Undervisning, helse- og andre sosialtjenester (93)	16 000	17 000
Renovasjon og rengjøring, kulturell tjenesteyting, underholdning og sport, personlig tjenesteyting (92, 94, 95)	3 000	1 000
Uoppgitt (0)	-2 000	-3 000
Sysselsatte i alt (0-9)	0	-9 000
Arbeidssøkere uten arbeidsinntekt	0	-3 000
I arbeidsstyrken	0	-12 000

Vi legger spesielt merke til gruppen bergverksdrift, industri, kraft- og vannforsyning. Indirekte estimering leder til konklusjonen "en viss oppgang", mens konklusjonen ved direkte estimering blir "en klar nedgang". Også for bygge- og anleggsvirksomhet gir de to metodene forskjellig fortegn på endringstallet, selv om forskjellen likevel er mindre her.

Endringen i tallet på sysselsatte i alt blir også vesentlig forskjellig alt etter hvilken estimator vi bruker. Begge estimatorene gir for øvrig endringstall i sterk kontrast til den "offisielle" oppfatning av sysselsettingsutviklingen i perioden.

3. Tabell 1 gir et klart bilde av at det ikke er likegyldig hvordan vi velger å estimere endringstall. (Tabell 2 (se neste side) forsterker dette inntrykket. På bakgrunn av at slike tall omfattes med stor interesse, bør vi vel overveie å vie dette problemet større oppmerksomhet enn hva vi hittil har gjort. Et mulig angrepspunkt kan være å studere variansen til de forskjellige estimatorene.

Tabell 2. Sysselsatte etter næring/arbeidsstyrkestatus. Endring fra
2. kvartal 1973 til 2. kvartal 1974

Næring/arbeidsstyrkestatus	Endring	
	Indirekte estimering	Direkte estimering
Jordbruk, skogbruk, fiske og fangst (1) ..	-19 000	-11 000
Bergverksdrift, industri, kraft- og vannforsyning (2-4)	3 000	-4 000
Bygge- og anleggsvirksomhet (5)	7 000	5 000
Varehandel, hotell- og restaurant- virksomhet (6)	-5 000	10 000
Transport, lagring, post og tele- kommunikasjoner (7)	3 000	5 000
Bank- og finansieringsvirksomhet, forsik- ringsvirksomhet, eiendomsdrift og forret- ningsmessig tjenesteyting (8)	3 000	1 000
Offentlig administrasjon, forsvar, politi og rettsvesen (91)	-5 000	-5 000
Undervisning, helse- og andre sosial- tjenester (93)	8 000	1 000
Renovasjon og rengjøring, kulturell tjenesteyting, underholdning og sport, personlig tjenesteyting (92, 94, 95)	-5 000	0
Uoppgitt (0)	2 000	1 000
Sysselsatte i alt (0-9)	-8 000	3 000
Arbeidssøkere uten arbeidsinntekt	-5 000	-11 000
I arbeidsstyrken	-13 000	-8 000

STa/eh, 24/7-74

VURDERING AV MULIGE ÅRSAKER TIL DEN STORE NEDGANGEN I AKU'S TALL PÅ
SYSSELSATTE I JORDBRUK FRA 1. KVARTAL 1973 TIL 1. KVARTAL 1974

Av Steinar Tamsfoss

1. Innledning

Første kvartal 1973 fant en ved Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) at tallet på sysselsatte i jordbruk (næringsgruppe 11) var 151 000. Ett år senere ble det tilsvarende tall estimert til 121 000. Dette er en nedgang på 30 000, et tall som kan virke uforholdsmessig stort, til tross for at konjunktursituasjonen på de to tidspunktene tilsier en viss nedgang i tallet på sysselsatte i jordbruk.

Jeg skal her gi en vurdering av enkelte av de forklaringshypoteser på nedgangen som har vært framsatt og forsøke å angi størrelsen på faktorenes eventuelle bidrag til nedgangen.

Det bør nevnes at den store skilnaden mellom de to jordbruks-tallene neppe skyldes noen feil av beregningsmessig art, - i så fall er alle tallene for sysselsettingen i 1. kvartal 1973 eller 1974 beheftet med en tilsvarende feil. Dette virker lite sannsynlig.

Et annet moment av prinsipiell karakter er at en ikke kan slå fast hvorvidt noen av AKU-tallene er "riktige" eller "gale" ved å saumfare AKU-utvalgene. Denne type vurderinger må baseres på et tallmateriale som er uavhengig av AKU, og slike tall finnes ikke. Diskusjonen nedenfor må derfor bare oppfattes som en dokumentasjon av enkelte faktorer som kan forklare hvorfor AKU's jordbrukstall er blitt som de er.

2. Konservering av svar

En faktor som kan forklare noe av "nedgangen" i jordbrukets sysselsetting, er en eventuell forekomst av "svarkonservering". Dette fenomenet kan beskrives slik: En person blir stilt et spørsmål gjentatte ganger over en viss tidsperiode. Ved svarkonservering vil personen gjerne beholde første gangs svar også ved de senere intervjuene selv om saksforholdet spørsmålet gjelder, kan ha endret seg på en slik måte at svaret ville ha vært et annet dersom spørsmålet ble stilt for første gang.

Hvis svarkonservering forekommer, vil den for sysselsettings- spørsmålets vedkommende ventelig ha effekt for personer med sesongbetont eller konjunkturpåvirket arbeidssituasjon. Arbeidet i jordbruk kan nettopp være av denne art med stor aktivitet i sommerhalvåret og mindre i vinterhalvåret, og varierende mulighet til kombinasjon med annet yrke. For f.eks. en bondekvinne kan sesongvariasjonene innebære at hun om vinteren virker som husmor mens hun om sommeren er fullt beskjeftiget i rent jordbruksarbeid. Dersom svarkonservering er tilstede, bør vi altså vente å finne at bondekvinne som første gang blir intervjuet i vinterhalvåret (1. eller 4. kvartal), på et vilkårlig valgt senere tidspunkt definerer seg som "husmor" hyppigere enn bondekvinne som første gang blir intervjuet i sommerhalvåret (2. eller 3. kvartal).

Det sentrale spørsmål som her skal diskuteres, er m.a.o. om utvalget 1. kvartal 1973 hadde en annen profil med hensyn til tidspunkt for første gangs intervju ("begynnerprofil") enn utvalget 1. kvartal 1974. Dersom fenomenet "konserverte svar" har gitt noe utslag med forklaringskraft i denne sammenhengen, bør en på bakgrunn av det foranstående vente å finne at relativt flere personer i utvalget 1. kvartal 1973 enn i 1. kvartal 1974 kom med for første gang i en periode med høy aktivitet i jordbruket.

Før vi betrakter de to utvalgenes begynnerprofiler, er det nødvendig å gjøre noen presiseringer av metodisk art. Vår problem-modell inneholder tre hovedelementer, nemlig:

- A: Svarkonservering
- B: Begynnerprofil
- C: Estimert nedgang (forskjell) i jordbrukets sysselsetting

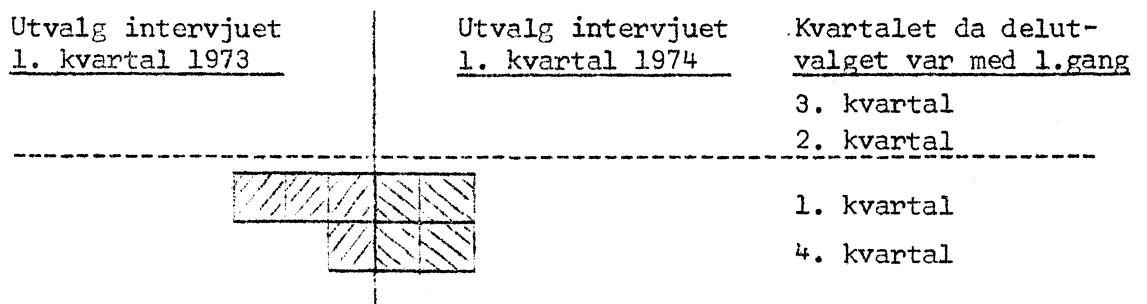
De eneste komponentene som lar seg observere er B og C, og vårt utgangspunkt er at C er konstatert. Videre kan vi om B konstatere at begynnerprofilene er like eller forskjellige. Om A's forekomst kan vi ikke slutte noe bestemt. Dette vil framgå av den nedenstående skjematisk oppstillingen over hvilke konklusjoner vi kan trekke på grunnlag av en undersøkelse som denne. Konklusjonene uttaler seg om effekten av svarkonservering i de ulike tilfellene, hvis vi ser bort fra ulikheter i konjunkturbildet på de to tidspunkter.

	Svarkonservering forekommer	Ingen svar-konservering
Utvalgene har samme sesongmessige begynnerprofil	1. Samme sesongeffekt i begge utvalgene. Svarkonservering kan ikke forklare noe av den estimerte forskjellen	2. Ingen (dvs. samme) effekt i noen av (begge) utvalgene
Utvalgene har forskjellig sesongmessig begynnerprofil	3. Ulik sesongmessig effekt i utvalgene. Svarkonservering <u>kan</u> være en forklaringsfaktor på den estimerte forskjellen	4. Ingen (dvs. samme) effekt i noen av (begge) utvalgene

Av denne oppstillingen framgår at konklusjon kan trekkes i bare to av de fire mulige tilfellene, nemlig i tilfellene 1 og 2. I disse tilfellene blir konklusjonen (syntesen): "Selv om svarkonservering har forekommet, så kan den ikke forklare noe av den estimerte nedgangen i sysselsettingen i jordbruket".

I de øvrige tilfellene (3 og 4) må en eventuell konklusjon bli betinget, avhengig av om svarkonservering har forekommet eller ikke og dessuten avhengig av om andre faktorer enn en eventuell svarkonservering kan ha bevirket den estimerte forskjellen (nedgangen) i jordbrukets sysselsetting.

Etter disse prinsipielle merknadene, skal vi så betrakte utvalgenes begynnerprofiler. AKU-utvalgene er sammensatt av fire omtrent like store deler som hver er et representativt utvalg av landets bohusholdninger. I figuren nedenfor er kvartalet for første gangs medvirkning for de forskjellige utvalgsdelene illustrert.

Figur: Utvalgenes begynnerprofiler. Stiplet horisontal linje markerer skillet mellom sommerhalvåret (øverst) og vinterhalvåret (nederst). Heltrukken vertikal linje markerer skillet mellom de to utvalgene.

Vi ser av figuren at utvalgenes begynnelseprofiler ikke er helt like. Mens tre delutvalg fra undersøkelsen i 1. kvartal 1973 kom med i undersøkelsen et 1. kvartal, kom to delutvalg fra undersøkelsen i 1. kvartal 1974 med i et 1. kvartal. Likevel er det såpass stor likhet at det, når vi tar hensyn til den forholdsvis lave (og nokså like) aktiviteten i jordbruket i 1. og 4. kvartal, neppe er noen grunn til å tro at forskjellen kan ha hatt noen vesentlig betydning m.h.t. effekten av en eventuell svarkonservering. Vi kan altså trekke en konklusjon som ligger nær opp til syntesen av modellkonklusjonene 1 og 2 foran: Den "for store" nedgangen i AKU's jordbrukstall kan altså neppe skyldes en eventuell forekomst av svarkonservering.

Siden konjunktorene var litt "strammere" 1. kvartal 1974 enn 1. kvartal 1973 og 1. kvartal 1972 vil eksistensen av en konserverings-effekt av denne grunn kunne medføre et "for stort" estimat på sysselsettingsnedgangen i jordbruket mellom 1. kvartal 1973 og 1. kvartal 1974. Det er liten grunn til å tro at effekten er sterk nok til å endre konklusjonen ovenfor.

3. Endringer i sysselsettingen i den delen av 74-utvalget som ble intervjuet både i 1. kvartal 1973 og i 1. kvartal 1974

La oss se nærmere på den rotasjonsplan (utskiftingsplan) som AKU-utvalgene er underlagt. Det ble nevnt i avsnitt 2 at utvalget som blir intervjuet i et kvartal, er sammensatt av fire omtrent like store deler. Disse fjerdedelene kommer normalt med for første gang på ulike tidspunkter. Diagrammet nedenfor illustrerer hvordan de tilsammen seks forskjellige utvalgsdelene (to utvalgsdeler var felles i begge utvalgene) inngikk i rotasjonsplanen. Hver horisontalrad representerer én utvalgsdel, og hver vertikalrad et intervju-kvartal. En avkrysset rute markerer altså om utvalgsdelen har medvirket i vedkommende kvartals undersøkelse. Utvalgene 1. kvartal 1973 og 1. kvartal 1974 er skraverete.

Figur 2. AKU's rotasjonsplan.

1972				1973				1974
1.kv.	2.kv.	3.kv.	4.kv.	1.kv.	2.kv.	3.kv.	4.kv.	1.kv.
			X	///				
73 II	X			///	X			
	X	X			X	X		
		X	X			X	X	
			X	///			X	///
73 I				///	X			///
					X	X		
						X	X	
							X	///
								///
								///

Det kryssede feltet lengst til venstre på hver linje angir tidspunkt for første gangs intervju for vedkommende utvalgsdel. (Dette gjelder også første linje som således representerer et avvik med totalt bare tre gangers medvirkning.)

Vi skal nå betrakte utvalgsfjerdedelene parvis slik at vi heretter med "utvalgsdel" eller "halvdel" vil mene en av følgende delutvalg (sml. skjemaet ovenfor):

73 I = den delen av utvalget 1. kvartal 1973 som ble intervjuet for 1. eller 2. gang

73 II = den delen av utvalget 1. kvartal 1973 som ble intervjuet for 3. gang

74 I = den delen av utvalget 1. kvartal 1974 som ble intervjuet for 3. eller 4. gang (= 73 I)

74 II = den delen av utvalget 1. kvartal 1974 som ble intervjuet for 1. eller 2. gang

Vi skal her altså se på endringen av sysselsettingen i utvalgsdelen 73 I/74 I som altså består av de samme personer som er intervjuet to ganger med et års mellomrom. Tabellen nedenfor viser antall personer i denne delen av utvalgene som avgikk fra og kom til gruppen sysselsatte i jordbruk.

Avgang til/tilgang fra	Avgang fra jordbruk til andre grupper mellom 1. kvartal 1973 og 1. kvartal 1974	Tilgang til jordbruk fra andre grupper mellom 1. kvartal 1973 og 1. kvartal 1974	Netto- endring
Andre næringer	23	14	- 9
Husarbeid hjemme	24	14	-10
Annet	12	6	-6
I a l t	59	34	-25

Det framgår av tabellen at netto avgang fra jordbruk blant de intervjuede fra 1. kvartal 1973 til 1. kvartal 1974 i 73 I/74 I var 25 personer. Det bidrag som disse personene gir til den estimerte nedgangen på i alt 30 000 sysselsatte, er beregnet til 7 033. Hvis de to utvalgs- halvdelene i 1974 hadde vært "like representative", burde dette bidraget ventelig ha vært ca. 15 000, forutsatt at 30 000 var et rimelig estimat på nedgangen. Resten av nedgangen (omlag 23 000) må altså skyldes sysselsettingsstrukturen i de andre delene av utvalgene, dvs. skilnadene mellom 73 II og 74 II, eller ha andre, "tekniske" årsaker (se avsn. 4 og 5).

Dersom vi ser bort fra utvalgsdelen 74 II, og ønsker å estimere et totaltall for nedgangen i jordbruket bare på grunnlag av 73 I/74 I, finner vi at nedgangen i så fall hadde blitt estimert til ca. 15 000. Dette tallet er et alternativt, direkte estimat på endringen i jordbruks-sysselsettingen (det andre alternativet er 30 000). Om en ønsker kan en altså bruke estimatet 15 000 for nedgangen i jordbrukssysselsettingen istedenfor estimatet 30 000, estimert indirekte som differensen mellom de respektive nivå-tallene. Det direkte estimatet av endringen er basert på bare halvparten (omtrent) av utvalget som ble intervjuet. Estimater har derfor en relativt stor usikkerhet. (Hvorvidt denne usikkerheten er større eller mindre enn usikkerheten til de indirekte endringsestimatene, er ikke undersøkt. Selv om direkte estimater er basert på mindre utvalg enn de indirekte, er det ikke gitt at usikkerheten blir større.) Ellers i AKU estimeres endringstall bare indirekte.

4. Mulige virkninger av den måten 16-åringer og 74-åringer behandles i AKU

Utvalget til AKU er aldersbegrenset til intervallet 16-74 år. I det hver person blir intervjuet fire ganger over en periode på ett og et halvt år, vil utvalget måtte justeres ved hvert årsskifte (da blir en person iflg. AKU's aldersdefinisjon ett år eldre). Justeringen skjer ved

at 75- og 76-åringene ikke blir talt med under estimeringen. Det etter hvert reduserte antall 16-åringer i utvalget blir ikke kompensert på noen annen måte enn ved at de 16-åringene som finnes (dvs. kommer med i "nyere" utvalgsdeler), får store oppblåsningsfaktorer.

Grunnen til at utelatelsen av de eldste personene kan få "uheldige" konsekvenser, er i vårt tilfelle at disse personenes sysselsetting talte med i 73 I, men ikke i 74 I. Siden ingen erstatning fant sted, måtte en forvente at et slikt inngrep kunne redusere den estimerte sysselsettingen i alle næringer, og at det helt sikkert har bidratt til en reduksjon av sysselsettingsestimaten i de næringer som i 1973 forekom blant personene som ble utelatt. Det viser seg imidlertid at 73 I ikke inneholder noen 74-åringer som var sysselsatte i jordbruk. Utelatelsen av de eldste i 73 I/74 I - utvalget har derfor ikke bidratt med noe til den estimerte nedgangen i sysselsettingen i jordbruket.

Når det gjelder 16-åringene som har fått så forholdsvis store oppblåsningsfaktorer, kan en tilfeldigvis "skjev" fordeling av sysselsettingen innen denne gruppen gi uforholdsmessig store utslag i totaltallene (sammenliknet med en tilsvarende skjevhet i de øvrige aldersgruppene). Betrakter vi 73-utvalget, finner vi at bare én 16-åring (en mann) var sysselsatt i jordbruk. Hans bidrag til estimaten for 1. kvartal 1973 var ca. 1 250. Ett år senere var ingen 16-åringer i utvalget sysselsatt i jordbruk. Selv om denne endringen har bidratt til å redusere estimaten for jordbruk, er den for liten til å kunne karakteriseres som "uforholdsmessig" stor.

Vi kan dermed konkludere med at "tekniske" momenter av denne art ikke har hatt noen innvirkning på den estimerte nedgangen i sysselsettingen i jordbruket.

5. Et spesielt trekk ved sysselsettingen i jordbruk

AKU er en husholdningsundersøkelse der alle personer (mellom 16 og 74 år) innen de utvalgte husholdningene i prinsippet skal bli intervjuet. Observasjoner av en variabel innen samme husholdning vil vanligvis være korrelerte. Når det gjelder næringene medlemmer av samme husholdning er sysselsatte i, er det normalt liten korrelasjon. Det er imidlertid grunn til å tro at denne korrelasjonen er noe høyere innen "jordbrukshusholdninger" (dvs. husholdninger der en gift mann er sysselsatt i jordbruk). I så fall vil AKU's estimerer for sysselsettingen i jordbruket være spesielt følsomme overfor tilfeldige variasjoner

i utvalgets "husholdningsstruktur" (dvs. fordelingen av næringene til gifte menn). Hvis f.eks. andelen av gifte menn i jordbruk og andelen av gifte menn i finansvirksomhet (næringsgr. 81) begge endret seg like mye (i utvalget) fra et kvartal til et annet, ville dette ventelig gi en større endring av estimatet for sysselsettingen i jordbruk enn for finansvirksomhet.

Tabellen nedenfor viser det gjennomsnittlige antall personer (pr. husholdning) som er sysselsatt i samme næring som husholdningens gifte mann i ulike deler av utvalgene. (Tallene er av tekniske grunner beregnet bare på grunnlag av husholdninger med en gift, yrkesaktiv mann som medlem.)

Næring	1. kvartal 1973		1. kvartal 1974	
	73 I	73 II	74 I	74 II
11 Jordbruk	1.5087	1.5303	1.4077	1.4017
31 Prod. av næringsmidler, drikkevarer og tobakksvarer	1.1538	1.1190	1.2439	1.1333
38 Produksjon av verksted- produkter	1.0863	1.0857	1.1000	1.1000
61 Engros- og agenturhandel ..	1.0816	1.0681	1.1017	1.0618
72 Post- og telekommunika- sjoner	1.0625	1.1600	1.1000	1.0434
81 Finansvirksomhet	1.0909	1.1333	1.0909	1.1052
91 Offentlig adm. og forsvar .	1.1066	1.0860	1.0746	1.1558
93 Undervisn., helse- og andre sosiale tjenester	1.4392	1.4571	1.4814	1.4880

Andelen av alle gifte menn som er sysselsatt i jordbruk (næringsgruppe 11), er også beregnet for delutvalgene i tabellen:

73 I	:	7,1	prosent
73 II	:	7,8	"
74 I	:	6,4	"
74 II	:	6,3	"

Både forholdstallene i tabellen og prosentandelene ovenfor viser nedgang i jordbruket fra 1973 til 1974. Den største skilnaden finner vi begge steder mellom 73 II og 74 II, altså mellom den delen av 73-utvalget som ikke medvirket i 1974, og den delen av 74-utvalget som kom inn som "erstatning" for førstnevnte.

Hva vi har funnet her, kan oppfattes som "forklaringer" på den estimerte nedgangen, og på forskjellene i det direkte og indirekte estimatet. Disse forklaringene kan oppsummeres slik:

- (i) Mellom 1. kvartal 73 og 1. kvartal 74 er andelen av "jordbruks-husholdninger" i utvalget gått ned.
- (ii) I samme tidsperiode er også tallet på personer som er syssel-satt i jordbruk innen hver "jordbrukshusholdning" i utvalget gått noe ned.
- (iii) Noe av nedgangen i den estimerte sysselsettingen i jordbruket kan skyldes at det i 73 II tilfeldigvis var kommet "for mange" jordbrukshusholdninger i utvalget, og/eller at det i 74 II tilfeldigvis var kommet "for få" med.